

Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezlikleri

Ferah Dövme

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Şubat 2024
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Ali Hakan Ulusoy
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarım.

Prof. Dr. Vedat Yorucu
Ekonomi Bölüm Başkanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız.

Dr. Onur Yamaner
Eş-Tez Danışmanı

Doç. Dr. Süheyla Üçışık Erbilen
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Doç. Dr. Süheyla Üçışık Erbilen

2. Yrd. Doç. Dr. Bezar Eylem Ekinci

3. Yrd. Doç. Dr. Ayşen Müderrisoğlu

4. Yrd. Doç. Dr. Merve Uysal

5. Dr. Onur Yamaner

ÖZ

Bu araştırmada, Hatay'da bulunan Sivil Toplum Kuruluşların da alışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların sosyal grnmezliklerini saptamak amaçlanmıştır. Araştırmanın verilerini toplamak için derinlemesine görüşme tekniği ile, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yerinde gözlem ve analizlerle pilot çalışma gerçekleştirildikten sonra, katılımcılarla evrimii kanal yoluyla görüşmeler gerçekleşmiştir. Araştırmanın rneklemi, Hatay'da ikamet eden 3 Türkiyeli ve 3 Suriyeli toplam 6 kadından oluşmaktadır.

Katılımcılara kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Nitel araştırma yöntemi benimsenerek, fenomenoloji deseni yaklaşımı ile verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmada katılımcı kadınlardan elde edilen bulgular incelendiğinde sosyal görünmezliğe maruz kaldıkları gözlemlenmiştir. Bu grnmezliklere neden olan unsurlar ve sonuçlar tespit edilerek, çalışma hayatlarında ki pratikleri ve öznel durumları ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın bulgularında ise, katılımcıların çalışma yaşamlarında cinsiyet ayrımcılığı, ötekileştirilme, göçmen olma gibi faktörlerin sosyal görünmezlik üzerindeki etkisinin sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda göçmen olan çalışan kadınların, kadın olmanın ötesinde öncelikli göçmen olma olgusundan dolayı görünmezliğe maruz kaldıkları vurgulanmıştır. Sivil Toplum Kuruluşlarında alışan kadınların toplumsal cinsiyet pratiklerinde ki değişimi sağlayacak en önemli olgunun eğitim durumu olduğu inancı grlmştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Görünmezlik, Kadın, STK, Toplumsal Cinsiyet

ABSTRACT

This research aims to identify the social invisibilities of Turkish and Syrian women working in Non-Governmental Organizations(NGOs) in Hatay. In order to collect the data for the study, in-depth interview technique and a semi-structured interview form were utilized. Following on-site observations and analyses, online interviews were conducted with participants. The sample of the research consists of a total of 6 women, 3 Turkish and 3 Syrian, residing in Hatay.

The participants were reached using the snowball sampling method. Adopting a qualitative research method, content analysis was employed for data analysis within the phenomenological design approach. Upon examining the findings obtained from the participating women, it was observed that they were exposed to social invisibility. The elements and consequences causing this invisibility were identified, revealing the practices and subjective situations in their professional lives.

The findings of the research indicate that factors such as gender discrimination, marginalization, and being an immigrant have an impact on social invisibility in the participants' working lives. Additionally, it was emphasized that immigrant women workers are subjected to invisibility primarily due to the phenomenon of being an immigrant rather than just being a woman. The belief emerged from the research findings that the most crucial factor influencing the change in gender practices of women working in NGOs is their educational background.

Keywords: Social Invisibility, Women, NGO, Gender

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam süresince ve hayatım boyunca sonsuz destek, anlayıő ve güvenlerini benden esirgemeyen aynı zamanda bu başarıyı mümkün kılan aileme, her daim yanımda oldukları için Őükranlarımı sunarım. 6 Şubat 2023 yılında gerçekleşen deprem sonucu, zorlu deprem koşullarına rağmen bu çalışmaya önemli katkıları olan değerli katılımcılarıma teşekkür ederim. Depremde hayatını kaybeden ve depremin etkisinde kalan tüm insanları aynı zamanda görünmez olan tüm kadınları saygı ve sevgi ile anıyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR.....	v
KISALTMALAR	viii
TABLO LİSTESİ.....	ix
1 GİRİŞ	1
1.1 Problem Durumu	1
1.2 Araştırmanın Amacı	3
1.3 Araştırmanın Önemi	4
1.4 Araştırmanın Varsayımları	5
1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.6 Tanımlar	6
2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	7
2.1 Sivil Toplumun Tanımı ve Tarihçesi.....	7
2.1.1 Kamusal Alan ve Özel Alan Ayrımı.....	10
2.1.2 Sözleşmecî Teorilerde Sivil Toplum.....	13
2.1.2.1 Thomas Hobbes.....	13
2.1.2.2 Jhon Locke.....	15
2.1.2.3 Jean Jacques Rousseau.....	17
2.2 Günümüzde Sivil Toplum Kuruluşu.....	18
2.3 Sivil Toplum Kuruluşu ve Kadın	20
2.4 Göç ve Göçmen Kadın	24

2.5 Sosyal Görünmezlik.....	28
2.5.1 Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sosyal Görünmezlik.....	29
2.5.2 İş Yaşamında Görünmez Kadın.....	33
2.5.3 Kesişimsellik Teorisi.....	36
2.5.4 Cam Tavan Sendromu.....	38
2.5.5 Cam Uçurum Sendromu.....	40
2.5.6 Kraliçe Arı Sendromu.....	41
3 YÖNTEM	43
3.1 Araştırmanın Modeli	43
3.2 Araştırmanın Katılımcıları	44
3.3 Veri Toplama Araçları	45
3.4 Verilerin Toplanma Süreci	46
3.5 Verilerin Analizi	47
3.6 Geçerlik ve Güvenirlik	48
4 BULGULAR VE YORUMLAR	50
4.1 Araştırmaya Katılan Çalışan Kadınlara Yönelik Bilgiler.....	50
4.2 Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezliğe Maruz Kalmalarına İlişkin Bulgular.....	50
4.3 Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezlik Bağlamında Yaşadıkları Deneyimlere İlişkin Bulgular.....	54
4.4 Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezlik Bağlamında Göç Nedeniyle Yaşadıkları Deneyimlere İlişkin Bulgular.....	56
5 SONUÇ VE ÖNERİLER	63
KAYNAKLAR	68

KISALTMALAR

IBC	International Blue Crescent Relief and Development Foundation (Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı)
KEDV	Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
NGO	Non-Governmental Organization
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TCEUEP	Toplumsal Cinsiyet Eylemi Ulusal Eylem Planı
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü)

TABLO LİSTESİ

Tablo1: Katılımcı Demografik Bilgileri.....	49
Tablo 2: Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezliğe Maruz Kalmalarına İlişkin Bulgular.....	50
Tablo 3: Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Suriyeli ve Türkiyeli Kadınların Sosyal Görünmezlik Bağlamında Yaşadıkları Deneyimlere İlişkin Bulgular.....	53
Tablo: 4 Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezlikleri Bağlamında Göç Nedeniyle Yaşadıkları Deneyimlere İlişkin Bulgular.....	58

Bölüm 1

GİRİŞ

1.1 Problem Durumu

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın, göç ve sivil toplum kuruluşlarının rolü gibi konular sosyal bilimlerde ve toplumsal çalışmalarda giderek artan bir önem kazanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı sonuçlar nedeniyle özellikle kadınlar hem sosyal hayatta, hem işyerlerinde çoğunlukla erkeklerle karşılaştırıldıklarında daha az görünebilmekte, terfi olanaklarından, yüksek sorumluluk gerektiren görevlerden ve liderlik gibi pozisyonlardan bertaraf edilebilmektedir. Dolayısıyla ekonomik bağımsızlıkları sınırlanabilmektedir (Tahtalıoğlu, 2016). Ayrıca, kadınların fikirleri, önerileri ve katkıları sıklıkla göz ardı edilmektedir. Toplumun genel cinsiyet normları nedeniyle, kadınların belirli davranışları ve rolleri kabul etmeleri teşvik edilmekte ve kadınların gerçek kimliklerini ifade etmeleri zorlaştırılmaktadır. Ev işleri ve çocuk bakımı gibi geleneksel kabul edilen bu bakış açısı ile kadınsı kabul edilen görevler sıklıkla kadınların üzerine düşer ve bu bağlamda çalışma hayatlarında kadınların almış oldukları görevlerin dışında bu kabul görmüş geleneksel bakış açısı sebebiyle kadınlar sınırlandırılmakta ve görünmez olmaktadır (Korkmaz, 2016). Çakır'a göre; toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin kadınları erkeklere kıyasla dezavantajlı ve ikincil bir konumda kıldığı noktasından hareket eden ve tarihsel olarak kadınların her alanda görünmez kılındığını deşifre eden ideolojik olarak özgül, politik olarak özerk bir durum söz konusu olduğundan bahsetmektedir (Çakır, 2007). Tüm bu "kadın" olma olgusundan

kaynaklanan problemler ile birlikte, göçmen olma durumu eklenince göçmen kadın için yaşanan sorunlar daha fazla ortaya çıkabilmektedir.

Günümüzde uluslararası literatür, göçün nedenleri, koşulları ve deneyimleri ile göçün toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet rolleri arasında yakın, karşılıklı ve dinamik bir etkileşim olduğu konusunda genel olarak ortak kanıya varmaktadır (Danış ve Biehl, 2020). Nisan 2011 tarihinde başlayan Suriyeli sığınmacı akımı, Türkiye’de yaşayan Suriyeli nüfusun kendi sorunlarını ve ev sahibi topluma olan etkilerini beraberinde getirdi (Ağır ve Sezik, 2015). Bu bağlamda Hatay, Türkiye’nin Suriyeli mültecilerin yoğun olarak bulunduğu illerden biridir. Hatay şehri, Suriye’ye coğrafi olarak yakın bir konumda bulunması Suriyeli mültecilerin bölgeye daha kolay ve hızlı bir şekilde ulaşmalarına imkân sağlamıştır. Hatay, Suriye ile en uzun kara sınırına sahip olması, bu iki bölge arasındaki yakınlığı ve tarihsel ilişkileri nedeniyle önemli faktörler içerir. Bu iki bölgenin sınır komşusu olmasından kaynaklı mesafe yakınlığı, kültür yakınlığı, ticaret geçmişlerinin olması, ayriyeten Hatay halkının önemli bir kısmının Arapça bilmesi mültecilerin bu bölgeye yerleşmesini teşvik etmiştir (Duruel, 2017). Kadim bir kültürel birikime sahip Hatay’ın farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığı, farklı dinlere ve mezheplere mensup toplulukların birbirlerinin temel değerlerine saygı duyduğu ve barış içinde bir arada yaşadığı bilinmektedir. “Ezan, Çan, Hazan” söylemi bu hoşgörüyü simgeler (Duruel ve Kara, 2016). Bu kültürel çeşitlilik, Suriyeli mültecilerin sosyal entegrasyonu açısından önemli bir bağlam oluşturmaktadır. Ayrıca Hatay, mültecilerin farklı yaşam koşullarına sahip bir bölge olarak dikkat çeker ve mülteciler hem kamplarda, hem de şehirlerde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum Hatay’ın coğrafi, kültürel ve tarihsel faktörler nedeniyle mülteciler için önemli bir uğrak noktası olmaktadır. Bu faktörler, Hatay’ı mültecilerin yerleşmeyi tercih etmelerine olanak sağlamakta aynı zamanda

toplumsal uyumu da teşvik etmektedir. Bu doğrultuda Hatay, birçok ulusal, uluslararası ve yerel sivil toplum kuruluşlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu kuruluşlar mültecilerin ve yerel topluluğun ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sunmaktadır. Bu nedenle Hatay, STK'larla iş birliği yapma ve bu kuruluşların çalışmalarını inceleme olanağı sunar. Tüm bu etkenler bir araya geldiğinde Hatay, Suriyeli mülteciler için önemli bir sığınma ve yaşam alanı haline gelmiştir. Hem yerel topluluğa, hem mültecilere önemli sosyal ve ekonomik etkiler yaratmıştır.

Türkiye'nin yaşamış olduğu bu büyük göç dalgası, hem Türkiyeli hem Suriyeli kadınların sosyal hayata entegrasyon sürecinde önemli bir role sahip olan Sivil Toplum Kuruluşlarını daha da gündemde kalır hale getirmiştir. Tüm bu gelişmelerin ve problemlerin varlığı hem Türkiyeli hem Suriyeli kadınların hayatın her alanında sosyolojik, kültürel vb. gibi durumsal farklılıklar ortaya çıkardığı gibi, kadın oldukları için ortak noktalarda buluşabilmektedirler.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada kaynak ülke toplumu Suriye ve hedef ülke toplumu Türkiye bünyesinden, sivil toplum kuruluşlarında çalışan kadınların sosyal görünmezliğe neden olan unsurlar ve sonuçları analiz edilecektir. Çalışmada, göç eden toplumdaki olan Suriyeli kadınların savaşın sonuçları ve mülteci olmalarından kaynaklı yaşadıkları zorlukların etkileri, aynı zamanda göç nedeniyle ortaya çıkan bazı problemlerden dolayı Türkiyeli kadınların çalışma hayatı ve günlük yaşantılarına etkileri göz önünde bulundurularak öznel durumlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Türkiyeli çalışan kadınların çalışma hayatındaki pratiklerini, Suriyeli çalışan kadınların savaş nedeni ile başka bir ülkede, zorunlu göçten kaynaklanan durumlarının çalışma hayatındaki pratikleri incelenmektedir. Bu bağlama yönelik olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1-Sivil toplum kuruluşlarında çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınlar sosyal görünmezliğe maruz kalıyor mu?

2- Sivil toplum kuruluşlarında çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların iş hayatlarında sosyal görünmezlik bağlamında yaşadıkları deneyimler nelerdir? Çalışma hayatlarını ne yönde ve nasıl etkilemektedir?

3-Sivil toplum kuruluşlarında çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların göç nedeniyle sosyal görünmezlikleri bağlamında bir değişim gerçekleşmiş midir? Gerçekleşmiş ise bu değişim nasıl ve ne yönde olmuştur?

1.3 Araştırmanın Önemi

Kadınların toplumsal ve ekonomik hayattaki konumları ve davranışları çok sayıda faktörün karmaşık etkisiyle şekillenmektedir. Bunun temelinde kadınların işgücü içinde ekonomik faaliyetlerdeki "ikincil" konumu yer almaktadır. Aynı zamanda bu sürece yabancı uyruklu kadın çalışanlar dahil olunca ortaya çıkan problemler daha fazla artmaktadır. Bu problemin temelini ortaya koymak Türkiyeli ve Suriyeli kadınlar arasında ki çalışan benzerlik/farklılığı ve sivil toplum kuruluşlarına yansımalarını ortaya koymak, alana katkı sağlayacak ve sosyal görünmezlik durumunun derecesini sunacaktır. Sivil Toplum Kuruluşları, sosyal sorumluluk taşıyan önemli aktörlerdir ve bu konuda önemli rol oynamaktadır. STK'lar toplumsal sorunlara çözüm bulma, farklı kesimleri bir araya getirme ve insan haklarına saygıyı teşvik etme görevi üstlenir. Bu nedenle STK'lar hem yerelde olan kadın sorunlarının, hem de mülteci kadınların toplumsal yaşama entegrasyonunda kilit bir rol oynamaktadır. STK'larda çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların deneyimleri ve katkıları hakkında sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bu iki grup kadının sosyal görünmezliği ile ilgili durumu, önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma hem göç alan toplumda, yerel konumdaki kadınların çalışma deneyimlerini, hem de mülteci kadınların, çalışma

hayatını belgelemek için tasarlanmıştır. Ayrıca sosyal görünmezlik kavramını kullanarak bu kadınların potansiyel olarak marjinalleşme ve dışlanma riskiyle karşı karşıya oldukları konusundaki farkındalığı arttırmayı hedeflemektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın örneklemini Hatay olarak tercih edilmiştir ve sivil toplum kuruluşlarında çalışan kadınların deneyimleri üzerine yapılan bir çalışma için uygun bir bölge olarak seçilmiştir. Bu nedenle “Sivil toplum kuruluşlarında çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların sosyal görünmezliği” konulu bu tez çalışması hem akademik alanda hem de toplumsal düzeyde önemli bir araştırma alanını ele almaktadır. Literatürde STK’da çalışan kadınların sosyal görünmezliği alanında bir çalışmanın mevcut olmaması, bu tezin çalışma alanı dahilinde çalışmak isteyenlere ışık tutmakla birlikte literature katkıda bulunması hedeflenmektedir.

1.4 Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın varsayımları şu şekildedir:

- 1- Seçilen örneklemin evreni temsil edebileceği varsayılmaktadır.
- 2- Türkiyeli ve Suriyeli kadınların sivil toplum kuruluşlarında, sosyal görünmezlik durumlarının var olduğu varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Kadınların sosyal ve iş yaşamlarında genellikle görünmez olduklarına dair bir öngörü içermektedir.
- 3- Katılımcıların sivil toplum kuruluşlarında çalışmalarına ve sosyal görünmezlik deneyimlerini ifade etmeye istekli oldukları varsayılmaktadır.
- 4- Türkiyeli ve Suriyeli kadınların sosyal görünmezlik deneyimlerinin göçün etkisi olduğu ve bir takım farklılıklar gösterebileceği varsayılmaktadır.

1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın örneklemini Türkiye’nin Hatay ilindeki Sivil Toplum Kuruluşlarında çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınlar ile sınırlıdır. Bu durum sivil toplum kuruluşlarını belirli bölgeyi seçmede ve kadınların konumu anlamında coğrafi

alanlarla sınırlı olmasına neden olabilir. Bu araştırmanın başlangıcı, asrın felaketi olan 6 Şubat 2023 depreminin yaşanması tarihine denk gelmiştir. Araştırmacı, deprem öncesi sivil toplum kuruluşlarını araştırırken yerinde ziyaret edip görüşmeler gerçekleştirmiş ve gözlem yapma imkânı bulmuştur. 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremden dolayı, araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler çevrim içi platformlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemindeki katılımcıların sayısı profili ve seçim yöntemi araştırma sınırlılıklarını etkileyebilir. Ayrıca literatürde STK bünyesinde kadın çalışanların sosyal görünmezliği üzerine bir çalışmaya rastlanmamış olması, bu araştırmanın başka bir sınırlılığını oluşturmaktadır.

1.6 Tanımlar

Sosyal Görünmezlik: Bir kişinin veya bir grup insanın toplum içinde var olmalarına rağmen dikkate alınmama, fark edilmeme veya görmezden gelinme hissiyatıdır. Bu bireyler dışlanma ve ötekileşme gibi durumlara da maruz kalabilmek, kendilerini izole etmelerine, önemsiz ve değersiz hissetmelerine neden olan durumdur (Baumeister & Leary, 1995).

Toplumsal Cinsiyet: Kadın ve erkek bireylerin toplumun inanç, sosyal ve kültürel olarak yüklediği anlamları ve bu anlamlar karşılığındaki beklentileri ifade etmekte aynı zamanda bireyleri bir takım rollere büründürmektir (Savaş, 2018).

Cinsiyet Rolü: Toplumsal cinsiyet zeminine oturmuş olan cinsiyet rolü kadın ve erkek olmanın toplumsal ilişkilerin şekillenmesi ve cinsiyete göre rollerin bireylere atfedilmesidir (Connell, 2017).

Mülteci: Kendi ülkesinde yaşadığı zulüm, savaş, doğal afet veya başka sebeplerden dolayı güvenliği tehlikede olan ve bu nedenle kendi ülkesinden kaçarak başka bir ülkeye sığınan kişidir. Bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu ülkenin korumasını arayan kişi mülteci olarak tanımlanır (UNHCR).

Bölüm 2

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 Sivil Toplumun Tanımı ve Tarihçesi

Günümüzde önemli bir kavram olan sivil toplumun ortaya çıkışı ve günümüzdeki anlama erişmesi uzun bir tarihsel sürecin ürünüdür. Batı'nın düşünce tarihinin ve siyaset kuramlarının bir ürünü olan sivil toplum kavramı, siyasal sistemler ve toplumsal yapılar değiştikçe anlam ve içerik olarak farklılaşmıştır. Çalışmanın bu bölümünde bu sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için kavramın geçirdiği dönüşüm farklı bakış açılarıyla ortaya konulacaktır. Köklü bir geçmişe sahip olan sivil toplum kavramı, tarih boyunca pek çok dönüşüm geçirmiş ve dönemsel farklılıklar ile edindiği anlamlar zaman zaman karşıtlıklar sergilemiştir. Liberal, totaliter ve marksist düşünce üzerinden yorumlanan ve tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlar da yüklenen kavramın günümüzde genel kabul gören bir tanımı olduğu söylenemez (Aslan, 2010).

On sekizinci yüzyıla kadar “devlet” ve “siyasal toplum” ile eş anlamlı olarak kabul edilen sivil toplum kavramının düşünsel temellerini antik çağda Aristo ve Çiçeron'a kadar götürmek mümkündür. Sivil toplum kavramının ilk türü “politike koinonia” siyasal toplum/topluluk başlığı altında Aristo'da karşımıza çıkar. Bu kavram Çiçeron tarafından Latince'ye “societas civilis” olarak aktarılmıştır. “Politike koinonia”, yasalarla belirlenmiş kurallar içindeki özgür ve eşit yurttaşlardan oluşan bir kamusal, etik-siyasal topluluğu olarak tanımlanır (Cohen ve Arato, 2013). Ortaçağ'ın sonlarına doğru şekillenmeye başlayan sivil toplum kavramı, tarihsel bir

olgu olarak modern ticari merkezlerin ortaya çıkması, esnaf, tüccar gibi kentsel unsurların, ekonomik özerkliklerini elde etmesiyle feodalizmin kurallarından özgürleşmeleri ile ortaya çıkan durumu tanımlamaktadır. Başka bir deyişle batı toplumlarında sivil toplum, merkezi otoriteden bağımsız ve özerk kurumların nezdinde gelişme imkanı bulan özellikle orta sınıfa, bir takım sivil özgürlükler temeli oluşturmaktadır (Tosun, 2001). 17. yüzyılda emek ve sermayenin ticarileşmesi, pazar ekonomisinin genişlemesi ve İngiltere ve Amerika'daki devrimci gelişmeler, mevcut otoriteye ve siyasi düzene meydan okudu. 17. yüzyılın sonlarına doğru kadın, erkek, kişi, kral, ulus, tanrı gibi terimler, geleneksel Batı siyaset literatüründe giderek daha fazla ele alınır ve yeni içeriklerle doldurulmaya çalışılır (Çaha, 2016). 17. yüzyıldan itibaren sivil toplum ve devlet ayrımı yapılarak, birey ve devlet merkezli yeni siyasi fikirler tartışılmaya başlanmıştır (Azaklı, 1997).

İlk olarak Aristo'nun kavramsallaştırdığı sivil toplum kavramı on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar devletle özdeş anlamda kullanılmıştır. Çünkü o dönemlerde sivil toplumun üyesi olmak, yasalarına uygun biçimde davranma yükümlülüğünün olduğu bir devletin vatandaşı olmak anlamına geliyordu (Keane, 1994). Bununla birlikte on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde kavram yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır.

Tarihsel gelişim sürecinde sivil toplum kavramını dört evrede incelemek mümkündür. Her bir evrede kavram çeşitli aşamalardan geçerek devlete referansla farklı şekillerde tasnif edilmiş ve bugünkü anlamına ulaşmıştır. Sarıbay'a (2007) göre, sivil toplumun değişim geçirdiği ilk aşama bir devletin parçası olmakla özdeşleşmesinden kurtulmasıdır. İkinci aşama olarak, sivil toplum içindeki bağımsız toplulukların söz hakkı elde etmeye başladığı ve kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazandığı döneme denk gelir. Üçüncü aşama, sivil toplum

ile gelişen özgürlük alanının toplumsal çatışmaya ve kaosa sürükleyeceği; devletin, egemen otoritenin bu çatışmaları önleyici güç olarak görüldüğü anlayışı yansıtır. Üçüncü aşamaya tepki olarak gelişen dördüncü ve son aşama ise, devlet müdahalesinin sivil toplum üzerinde tehdit oluşturacağı ve sivil toplumu yok edeceği düşüncesine tekabül eder. Bu aşamalardan da anlaşılacağı üzere tarihsel süreç içerisinde sivil toplum kavramına farklı anlamlar yüklenmiş, kavram farklı bakış açıları ve içerikler ile yeniden üretilmiştir. Bu kavramlardan bazıları; Sivil toplum, devlet-toplum karşılıklı tabiiyet ilişkisi içinde ele alınmasıyla ilgili analitik bir kavramdır. Çözümlemeci yaklaşım, devlet açısından bakılırsa toplumun devletten ayrı olduğunu söyler ve onun özerkliğinin derecesini ve sonuçlarını inceler. Toplum açısından ise karar alma, ihtilaf çözme ve kendine özgü gelişme dinamiği ile kurulmuş yapıları bulunan, devletten bağımsız bir sosyal alanın var olma imkânını araştırır. Bunun yanında devletten bağımsız kurumların varlığı sivil toplum için önemli olmakla birlikte, gerçek anlamda bir sivil toplum anlayışı için devleti dengeleyebilecek şekilde hareket edebilen çoğul kurumların yanında yüksek düzeyde bir kamusal ruhun, “sivil ruh”un varlığı da gerekli görülmektedir (Erdoğan, 1998). Devletin ve devlet otoritesinin dışındaki alanı nitelemek için kullanılan sivil toplum kavramı kendi kendini düzenleyen özerk alanları ifade etmektedir. Başka bir anlatımla devletin müdahalesi dışında birey ve grupların kendi alanlarını düzenlemelerini içinde barındıran bir kavramdır (Yılmaz, 1997).

Larry Diamond'a göre sivil toplum, bilgi alışverişinde bulunmak, ortak hedeflere ulaşmak, çevresini empoze etmek ve hareket etmek için fikir beyan eden, yasal bir düzene veya ortak kurallar dizisine dayanan, kendi kendini yöneten, kendi kendini üreten, büyük ölçüde kendi kendini idame ettiren, özerk, organize bir sosyal yaşam alanıdır. Devletten talep eder ve devlet görevlilerini sorumlu tutandır. Kısacası sivil toplum, özel alan ile devlet arasında bir araçtır (Diamond, 1994).

Gordon White sivil toplumu; “devletle ilişkide özerkliğe sahip, devlet ve aile arasında olan, çıkarlarını ve değerlerini korumak ve geliştirmek için toplum üyeleri tarafından gönüllü olarak oluşturulan örgütler” olarak kabul eder (White, 1994). Yapılan tüm bu tanımlarla birlikte sivil toplum kavramının daha net ortaya konulması için etkileşim halinde olduğu kamu ve özel alan kavramlarına da yakından bakılmalıdır.

2.1.1 Kamusal Alan ve Özel Alan Ayrımı (Erkek Kamusal Alanı-Kadın Özel Alanı)

Sivil toplum kavramı kamu alanı ve özel alan kavramlarıyla yakından ilgilidir. Kamu alanı ile anlatılmak istenen en yalın hali müşterek alandır. Özel alan ile anlatılmak istenen ise mülkiyettir. Yaşamın özel ve kamusal alanlarındaki ayrımı, antik kent devletinin ortaya çıkışından bu yana birbirlerinden ayrılmış iki alan olan, hane (özel) alanı ile siyasal alana tekabül etmektedir. Kamu terimi, bize ait olandan farklı hepimiz için ortak bir dünyayı temsil eder. Kamu alanında ki her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir olması bakımından bu alan mümkün olan en geniş aleniyete sahiptir. Özel/mahrem terimi ise, kökenindeki mahrum kılıcılık anlamını başkalarının yokluğundan alır. Özel haldeki insan başkalarına görünmez o yüzden başkaları için önemi yoktur. Başkalarıyla nesnel ilişkilerden, onların dolayısıyla sağlanan gerçeklikten yoksun kalır (Arendt, 2016).

Habermas'a göre kamusal alan, sivil toplum içindeki özgül bir alandır. Bu açıdan kamusal alan kavramı, insan ilişkilerinin ekonomik ağının sivil toplumdan mekânsal olarak ayrıldığı zaman geriye kalan “ilişkiler ve faaliyetler” yumağıdır (Habermas, 2010). Kamusal alan bir kurum olarak değil bunun dışında kalan ve tüm aktörlere açık bir alan olarak varlık kazanır (Dacheux, 2012).

Tarihsel bir perspektiften bakıldığında özel ve kamusal alanların ayrımı geçmişten günümüze cinsiyetçi bir biçimde kodlanmasıyla bu alanların toplumsal

cinsiyetçi bir ayrıma karşılık geldiği söylenebilir. Ersöz'ün anlatımıyla kamusal-özel ayrımı, geçmişi köklü bir ataerkil zihniyete dayanan mahrem-namahrem gibi farklı ayrımları barındıran bir ilişki durumudur. Erkek üstünlüğünün ve egemenliğinin nasıl oluştuğu bakımından ataerkillik kavramı başka tartışmalarda olduğu gibi özel alan-kamusal alan ayrımında da önemlidir. Çünkü kadınların kamusal alanda dışlanmalarının nedeni ataerkil ideolojinin doğa-kültür ayrımından kaynaklanmasıdır (Ersöz, 2015).

Erkeği akılla özdeş kılan, kadına da doğaya benzerliği sebebiyle evlilik kurumunda, erkeği devlete ve topluma sorumlu kılmış, kadına da bu kurumda erkeğin genlerini aktarım görevini vermiştir (Gezgin, 2013). Böylece erkeklerin görevi kamusal alanda otorite kurmak ve yönetmek, kadınların ki ise ev ve aile içinde kalıp çocuk doğurup, ev işleriyle ilgilenmek olarak belirlenmiştir. Böylelikle toplumsal cinsiyet, yani biyolojik cinsiyetin toplumsal ve kültürel kurgulanışı kadınların pek çok alandan dışlanmalarına da neden olmuştur (Ersöz, 2015). Sivil toplum, kamusal alanlar ve devlet ile ilişkili olarak aileyle sistematik olarak meşgul olan az sayıdaki çağdaş yazardan birisi Jürgen Habermas'tır. On sekizinci yüzyıl burjuva kamusal alanının dönüşümüne ilişkin tartışmasında Habermas, aileyi sivil toplumdan ve devletten ayırır. Habermas için aile hem sivil toplumun habercisi hem de bir samimiyet alanıdır. Aile, özerklik, gönüllülük ve insanlık yanılması verirken toplumsal normları, değerleri ve ataerkil otoriteyi yeniden üretmede önemli bir rol oynamaktadır (Howell, 2007).

Kamu kavramının kökenine bakıldığında, Yunan şehir devletlerinde, şahıslara ait olan "oikos"un alan ile özgür vatandaşların ortak kullandığı (koine) polis'in alanı birbirinden kesin biçimde ayrılmıştır. Şehir meydanında, Agora'da cereyan eden, mahkeme ve meclis görüşmeleri biçimine de bürünebilen kamusal alan; müzakerelerde, savaşta veya ortak eylemlerde buluşabilmektedirler. Kamu mekânsal

olarak bağlanmış değildir. Antik Yunan'ın eşit yurttaşları, konuşmaları kamunun önünde yapar. Kamusal alan, ortak çıkarların ve gerçeklerin konuşularak elde edildiği bir alandır (Habermas, 2010).

Habermas (2010), “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” adlı çalışmasında kamusal alanın tarih içindeki dönüşümlerinin, feodalizmden önce “temsili kamu”, sonrasında “edebi kamu” daha sonrasında ise “politik kamunun” oluştuğunu belirtmektedir. Habermas kamusallığın ancak toplumsal ve ekonomik koşullardan herkesin eşit bir biçimde yararlanabildiği takdirde güvence altına alınmış olacağı görüşündedir. Ancak ekonomik gücü olmayanlar kamusal alandan dışlanmaktadır. Mülk sahibi olamayan ve eğitim imkânlarına ulaşamayan kadınlar bu dışlanmanın başında yer almaktadır.

Felsefeciler, sivil toplum idealine toplumsal hayatta artan karşıtıklara; birey ve toplum, özel ve kamusal, egoizm ve fedakârlık, aynı zamanda akıl ve duygu tarafından yönetilen yaşamı ele alarak yaklaşmaktadır (Seligman, 1995). Bu kavramsallaştırmalara bakıldığında, özel ile kamusal alanlarla birlikte bir takım değerlerin de ikiye ayrıldığı görülmektedir; bunlardan duygu ve fedakârlık gibi kavramlar özel alana yani kadına, egoizm ve akıl gibi kavramlar kamusal alana ve erkeğe atfedilmiştir (Alkan, 1999). Kadın bedensel özellikleri bilhassa “uterus” sebebiyle akıldışılığın (irrasyonelitenin) merkezi olarak görülmektedir. Akıl çağının bu irrasyonelite korkusu, kadınların kamusal alandan dışlanmasının en önemli gerekçesi olmuştur (Entwistle, 2012).

Kamusal alandan dışlanan kadın doğası gereği kamusal alana geçiş yapmaya müsait olmadığı için tarihsel süreç boyunca aile içi rollerini sürdürmeye devam eder. Özetle bu bakış açısına göre sivil toplum, kadınların giremediği sadece erkeklerin yer aldığı bir alana işaret etmektedir. Sivil toplumun yalnızca erkeklere ait bir faaliyet

alanı olduğuna ilişkin düşünceyi Hobbes, Rousseau ve Hegel’de görmek mümkündür (Çaha, 2016). Locke, özel yaşamı duygusallıkla nitelenen kadının alanı olarak işaretlerken; kamusal alanı rasyonelliğin, sözleşmenin gerçekleştiği bir erkek alanı olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde Rousseau ve Hegel de; özel ve kamusal alan ayrımında kadını özel alanla, erkekleri de kamusal alanla eşleştirmektedir (Çaha, 1998). Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi kamu-özel alan ayrımı toplumsal cinsiyetçi bir ayrıma karşılık gelmektedir. Eril düşünce, kadını ancak rasyonel bireyin yani erkeğin ulaşabileceği kamusal alandan dışlamaktadır.

2.1.2 Sözleşmecî Teorilerde Sivil Toplum

Sivil toplum kavramını farklı siyasal paradigmlar üzerinden açıklayanlar olduğu gibi aynı paradigma içinden farklı görüşler ileri sürenler de olmuştur (Yıldız, 2004). Sözleşmecî teorisyenler tarafından doğa halinin karşıtı olarak ele alınan sivil toplumun siyasal toplumla özdeş kılındığı görülmektedir. Sosyal sözleşme teorisine göre, bir sivil topluma katılabilmek için, “doğal durum” dan ayrılmak gerekmektedir. Belli ihtiyaçlar, alışkanlıklar, hoşnutsuzluklar insanları içinde bulunulan durumdan ayrılmaya iter. Sosyal sözleşme, bunu gerçekleştirenler arasındaki bir “pazarlığa” dayanır. Bireyleri doğa halinden ayrılmaya yönelten etkenler, belli yönetim biçimlerinin “sivil” toplum olarak tercih edileceğinin de göstergeleridir. Böylece sosyal sözleşme teorisi, insanların hukuki düzene sahip olmadıkları bir durumdan başlayarak, onlara yeniden başlama şansı veren siyasi düzenin nasıl olabileceği sorusunu ele alan bir düşünce biçimine yol açmış olmaktadır (Gönenç, 2001).

2.1.2.1 Thomas Hobbes

Hobbes’un sivil toplum ve devlet ilişkisi üzerine odaklanan “toplumsal sözleşme” teorisi, sivil toplum-siyasal toplum ayrımını net bir şekilde tanımlamaz. Onun bakış açısında, sivil toplum doğa durumunun karşıtı olarak kabul edilir. Hobbes

(2017), bireyler arasındaki ve birey ile devlet arasındaki kaos, karmaşa ve savaş halini doğa durumu olarak tanımlar. Ancak bu durumu düzeltmenin yolu, güçlü bir devlet otoritesi eliyle yapılacak toplumsal sözleşme ile bireyler arasındaki saldırgan, rekabetçi ve savaşçı halin sona ereceği şeklinde vurgulanmıştır (Hobbes, 2017). Hobbes'un deyiimiyle “*İnsanlar doğuştan eşittir.*” Doğada insanlar bedensel ve zihinsel yetenekleri bakımından eşit görülmektedir. Bir başkasına göre bedence güçlü veya daha çabuk düşünen biri bile olsa her şey göz önüne alındığında iki insan arasındaki fark birini diğerine üstün tutma iddiasına yetecek kadar fazla değildir (Hobbes, 2017). Bu görüşe göre, insanların doğal durumdaki ilişkisi korkuya dayalıdır. Bu durum yaşam araçlarına eşit hak sahibi olması gereken insanların aynı zamanda mutlak bir eşitliğin varlığını da ifade etmektedir. Dolayısıyla, Hobbes'un siyaset anlayışı, bu yönde eşitlik kavramı üzerine şekillenmektedir. Ancak bu eşitlik ölüm tehdidine karşı olan bir eşitlik gibidir ve olumsuz bir nitelik taşımaktadır (Ekici, 2006).

Tüm toplumsal ilişkiler de bir sözleşmenin ürünüdür. Aile de bundan farklı bir şekilde oluşmaz. Maddelerin kendisine en yakın ve en etkili kütlenin etki alanına girmesi gibi çocuk da doğar doğmaz kendisine en yakın baskın otoritenin altına girer. Bu otorite de ebeveynidir. Babaya kıyasla anne çocukla kendi arasında daha çok doğrudan bağ kurar. Bu durumda doğal olarak çocuğun tabi olduğu kişi de anne olur. Babaya atfedilen güç annenin gücünün aktarımı sayesinde ortaya çıkar. Bu güç ancak kadının erkekle bir araya gelip özel bir anlaşmayla eşinin kanatları altına girmeyi kabul etmesiyle ortaya çıkar ya da sivil toplumlarda olduğu gibi kadın yasayla resmi olarak bu durumda konumlandırılmaktadır (Durkheim, 2012). Böylece doğa durumunda eşit olarak görülen bireyler, sivil toplum nezdinde kadını erkeğin himayesinde konumlandırarak ataerkilliği kabul etmiş olur.

2.1.2.2 Jhon Locke

Hobbes'un aksine insanın doğası/özü hakkında iyimser olan John Locke, insan doğasının iyi ve özgür olduğu ön kabulü ile hareket etmektedir (Kışlalı, 1995). Yine Hobbes'tan farklı olarak doğa durumu anlayışını özgürlük ve eşitlik zemini üzerine oturtan Locke'a göre doğa durumunda savaş, zorunlu bir durum değil sadece bir ihtimaldir. Doğada bağımsız insanların arasında var olan uyumun ve sürekliliğin sağlanması sivil topluma geçişin amacı olarak belirtmektedir. Locke, kavramsallaştırmasında sivil toplum ile siyasal toplumu birbirinin alternatifi olarak kullanmaktadır (Tosun, 2001). Locke, bir grup bireyin doğa yasasının her birine tanıdığı uygulama gücünden vazgeçerek bu gücü kamuya verdiği birleşik toplumu, sivil toplum olarak tanımlar (Monk, 2004). Başka bir deyişle her bir kişinin doğa yasasını, yürütme iktidarını kamuya bırakarak birleştikleri her yerde siyasal ya da sivil bir toplum vardır (Locke, 2016).

Locke, Hobbes gibi doğal duruma olumsuz yaklaşmaz çünkü Locke'a göre; doğal durumda olmak bir insanın egemenliği altında, adaletsiz bir sisteme baş eymekten daha iyidir. Çünkü doğal durumun getirdiği doğa yasasına göre tüm insanlar eşit ve bağımsız olduğundan başkasının yaşamına, özgürlüğüne ve mülkiyetine müdahale etme hakkı yoktur (Timuçin, 2009). Doğa durumunun içinde ortaya çıkabilecek savaş durumunun zararlarını ortadan kaldırmak için sivil bir toplumun kurulması gereklidir. İnsan bunu ancak doğa yasasını yorumlayarak ve onun uygulanmasını sağlayacak yetke sahip bir hakem atayarak gerçekleştirebilmektedir. Doğru bir şekilde yapıldığında bireyin özgürlüğünü kısıtlamaz. Sivil yetkinin görevi zaten sınırları içinde hareket edilmesi gereken doğa yasalarını uygulamaktadır (Monk, 2004). Locke'da açıkça doğa yasası, doğal durumdaki insanlar için vardır ve bağlayıcıdır. Hobbes'da olduğu gibi doğa yasasının bozulmasına karşı çıkış bir

buyruktur yani insanın doğa yasasını uygulaması keyfi değil vicdani ve ussal bir buyruktur (Timuçin, 2009). Doğa durumu anlayışının hareket noktasının özgürlük ve eşitlik durumu olduğunu savunan Locke'a göre, kimsenin iradesi bir başkasına sürekli olarak tabi olmadığı için doğal özgürlük, tam ve mutlaklıdır. Öte yandan eşitlik karşılıklıdır. Aynı yetilere sahip olarak doğan, aralarında bir fark olmayan aynı türün/sınıfın doğanın bütün nimetlerinden yararlanacak biçimde birbiriyle eşit olmalarından daha doğal bir şey olamaz (Savran, 2013). Fakat temelinde özgürlük ve eşitliğin var olduğu doğa hali bir kuralızsızlık veya başıboşluk durumu değildir. Başka bir ifadeyle herkesin istediği gibi davranması ve herhangi bir yasaya bağlı olmaması durumu söz konusu değildir. Zira doğa durumunda da, onu yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasası mevcuttur. Örneğin bir insan, hiçbir şekilde kendisinin veya bir başka bireyin varlığını ortadan kaldırma özgürlüğüne veya iktidarına sahip olamaz (Locke, 2016).

Doğa yasasının belirlediği ilişki alanlarından biri de ailedir. Locke, bu kurumun sözleşmeye dayalı ilişkilerin siyasal toplumun oluşmasından önce de var olduğunu belirtmektedir (Savran, 2013). Ancak karı koca, evlilikte ortak tasaya sahip olmakla birlikte cinsiyetin getirisi olan farklı anlama yetilerine sahip oldukları için bazı durumlarda farklı beklentilere sahip olabilmektedir. Bu nedenle nihai karar ve yönetim, doğal akış içinde daha güçlü ve muktedir olan erkeğin payına düşer. Sözleşmeyle, kadına özgür bir tasarruf hakkı bırakılsa da ortak çıkarlarda ve ortak mülkiyette, yine ebeveynlerin çocuklar üzerindeki iktidarında, doğumundan itibaren paternal iktidarın eğitim biçimindeki ilk kısmı belirli bir dönemde sona ermek üzere babaya aittir (Locke, 2016). Ancak ailenin yöneticisi, aile fertlerinden herhangi biri üzerinde yaşam ve ölüme ilişkin karar alma, yasa yapma iktidarına sahip değildir. Ayrıca aile hanımının, ailenin yöneticisinin sahip olduğu iktidardan daha fazla iktidara

sahip olması da mümkün değildir. Dolayısıyla, her bir birey üzerinde sınırlı bir iktidara sahip olan ailelerin “doğal” babaları, ailede mutlak iktidara sahip olmamakla birlikte hissedilmeyen bir değişimle ailelerin “monarkları” haline gelmiştir. (Locke, 2016).

2.1.2.3 Jean Jacques Rousseau

Rousseau'nun doğal durum tanımlaması sözleşmecî gelenekteki diğer düşünürlerin doğal durum anlayışından farklıdır (Timuçin, 2009). Hobbes'tan farklı olarak Rousseau doğal durumda “insan insanın kurdudur” anlayışına katılmaz. Rousseau'nun düşüncesinde Hobbes'un savaş nedeni olarak gösterdiği güç tutkusunun karşısına insanı kurtlaşmaktan alıkoyan bir tabii özellik olarak insan acıma duygusuna sahiptir. Her şeyden önce doğal hal, insanların birbirleriyle çatışmasını gerektirmeyen bir yalnızlık halidir. Tabii halde insan, ihtiyaçlarını karşılamak için ne başkalarından yardım ister ne de onlarla rekabete girer. Bu nedenle diğer insanlarla ahlaki ilişkiler kurmadığı gibi onlara karşı yerine getirmek zorunda olduğu ödevleri yoktur. Tabii insan, tabiatla yaşamak için çalışmak zorunda kalmadan rahat bir yaşam sürmektedir. Rousseau düşüncesinde iş ya da bağımlı çalışmanın sivil toplumda ortaya çıktığını ve baskı, kölelik, yoksullukla eş anlamlı kullanıldığını ifade etmektedir (Akal, 1995). Rousseau, siyasal düşüncesini ortaya koyarken Hobbes ve Locke'da da olduğu gibi bir sözleşme teorisinden yararlanır ancak, onlardan bazı önemli noktalarda ayrılmaktadır

Rousseau'da sivil durum, sözleşmeyle kurulan bir sosyal yapıyı ifade eder. Bu yapıyla/yapılanmayla tabii özgürlük ve eşitliğin kısıntıları, geri dönülemeyecek bir biçimde yok edilmiştir. Sözleşme eşitsizliği en acımasız biçimde meşrulaştıran kötü bir sözleşmedir (Akal, 1995). Rousseau, doğal durumdaki özgürlüğün sürdürülememesinin çaresini bir sözleşmeyle herkesin eşit ve ortak bir iradeye uyma fikriyle ortaya koymaktadır. Rousseau eşitlik ve özgürlük ortamının yeniden

sağlanması yönündeki bu görüşlerini “Toplum Sözleşmesi” adlı eserinde toplamıştır. Buna göre her bir üyenin mülkünü egemen bir güçle koruyup/savunan öyle bir toplum biçimi kurulmalı ki böylelikle her bir birey hem bir topluluk üyesi olarak hem de özgür bir halde kalabilsin. İşte toplum sözleşmesinin asıl amacı ve soruna bulduğu çözüm budur (Rousseau, 2017).

Rousseau, doğa yasası üzerine görüşler belirten Locke’dan, doğal durumda aile ilişkisinin, toplumsal ilişki ve siyasal toplumun yokluğuyla ayrılır (Timuçin, 2009). Bütün toplumların en eski ve tek doğal yapısı aile topluluğudur. Ailenin birliği de bir sözleşme ile varlığını devam ettirir. Bu sebeple aileye siyasal toplumların ilk örneği denilebilir. Aile birliği içinde çocuklar bakılma, korunma ihtiyacında oldukları sürece babaya bağlı kalmaktadır. Bu toplumlarda baba ve çocuklar arasındaki ilişki devlet ile halk arasındaki ilişkiye benzetilebilir. Buna göre baba bir otorite, çocuklar da halk gibidir. Aralarında şöyle bir fark bulunur; ailede babanın çocuklarına olan sevgisi onlara gösterdiği özeni karşılar; devletteyse, devlet başkanının halkı ile olan ilişkisin de sevgi, yerini hükmetmek zevki halini almaktadır (Rousseau, 2017). Bu bağlamda babanın yani eril olanın devletle benzerliğe denk getirilmesi , eril olanın kamusal alandaki hâkimiyetine işaret etmektedir. Kadınlar ise, özel alana doğal olarak sınırlandırılmakta ve dişil görevleri ile alanlarına sıkıştırılma durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Kadınlarda erkekler gibi kamusal alana çıkarılsa rekabet edemeyerek erkekler tarafından baskıya uğrayacak ve ezilecekler. Bu sebeple Rousseau, erkek ve kadın arasında keskin bir ayrım çizerek kadınlara özel alanda kalmasını ve görevlerini yerine getirmesini önermektedir (Çaha, 2010).

2.2 Günümüzde Sivil Toplum Kuruluşu

1980 sonrasında, Amerikan kültüründen etkilenen sivil toplum kavramı, Non-Governmental Organizations (Hükümet Dışı Kuruluşlar) terimiyle daha sık anılmaya

başladı (akt. Arslan, 2018). Sivil toplum kuruluşları, resmi kurumlarla bağımsız olarak faaliyet gösteren, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçlarla odaklanan, lobi çalışmaları, ikna çabaları ve eylemlerle etkili olan, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük temelinde kabul eden, kar amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlayan, ayrıca üyelik ödemeleri aracılığıyla sağlayan organizasyonlardır (Kurt ve Taş, 2015). Devletin keyfi, tetikçi ve baskıcı politikalarına karşı hukuki mücadelede bulunmayı amaçlayan Sivil Toplum Örgütleri, ortaya çıkan sorunlara demokratik ilkelere ve insan haklarına uygun çözümler getirmeyi hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, sivil toplum örgütleri, gönüllü bireylerin oluşturduğu bir topluluk ve kitle iletişim araçlarıyla desteklenerek, hedeflerini daha geniş bir kitleye ulaştırmayı amaçlamaktadır (Arslan, 2018).

Son zamanlarda sivil toplum kuruluşları, karmaşık ve hızlı evrilen bir dünya üzerinde önemli bir etki alanına sahiptir. Geleneksel olarak, STK'lar sosyal, kültürel, çevresel ve insan hakları gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermek üzere kurulmuştur. 20. Yüzyılın ikinci yarısında, bu kuruluşlar küresel düzeyde daha etkin hale gelmiş ve çeşitlenmiştir. İnsanların küresel sorunlara duyduğu duyarlılık ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, STK'ları küresel düzeyde etkili aktörler haline getirmiştir. Bu süreç sivil toplum kuruluşlarının küreselleşme olgusu içerisinde kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda tüm yaşama ilişkin biçimleri kapsarken, dünyanın tek bir yer olarak algılanması yönündeki bilinç artışını kapsamaktadır (Şahin ve Öztürk, 2011). Küreselleşme ile harmanlanarak kendini geliştirmeye çalışan Sivil Toplum Kuruluş mekanizması bu küreselleşmenin etkilerinden kaçamamıştır. Bu etkilerden biri olarak, insanlar arasındaki etkileşimin arttığı ve buna bağlı olarak kültürel yakınlaşmanın ortaya çıktığı savunulmaktadır. Bu süreç, toplumların birbirine daha yakın hale gelmesine ve dünya genelinde kolektif bir yapı oluşmasına yol

açmaktadır. Globalleşme, insanları farklı coğrafyalardan, kültürlerden ve yaşam tarzlarından gelen bireylerle daha sık karşılaşmaya ve etkileşime geçmeye yönlendirmektedir. Bu durum toplumlar arasında ortak değerlerin paylaşılmasını teşvik ederek küresel bir kimlik oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme süreci, bireyler arasındaki bağları güçlendirerek toplumsal birlikteliği desteklemektedir (Talas, 2011).

Günümüzde farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları mevcuttur. Bu faaliyetlerden bazıları eğitim, sağlık, çevre, toplumsal kalkınma, sosyal hizmet, insan hakları ve teknoloji-inovasyon gibidir. Yakından incelendiğinde, toplumsal bir bilincin amaç edinilmesi ile birlikte devletin eksik kaldığı konularda sorunları çözmek ve ihtiyaçları karşılamak amacıyla faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, toplumun karşılaştığı zorluklara çözüm bulma ve eksikleri giderme çabasında bulunmaktadır. (Özgen ve ark., 2020). Türkiye’de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, çalışanların haklarını koruma, mesleki çağdaş uygulamaları takip etme, hizmetlere yönelik plan ve politika oluşturma, mesleki bilim doğrultusundaki etkinlikleri yönetme ve sektöre saygınlık kazandırma amacıyla kurulmuş ve mesleki örgütlenme şeklinde ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2018). Ayrıca, toplumsal bir etki oluşturma yanı sıra, faaliyet gösterdikleri alanlara değer katarak ve fayda sağlayarak topluma hizmet etmektedir (Özgen ve ark., 2020).

2.3 Sivil Toplum Kuruluşu ve Kadın

1789 Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi’nin etkisiyle, düşünce akımları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kadınlar siyasal ve sosyal hakları için mücadele etmeye daha çok yönelim göstermişlerdir. Bu süreçte, kadınlar örgütlenerek modern anlamda devlet harici bir alan olan sivil topluma dahil olmuşlardır (akt. Kızılelmas, 2019). Sivil Toplum Kuruluşları, kamusal alandaki temel aktörlerden biri haline gelmiş ve

Türkiye’de bu kuruluşlara verilen önem zaman içerisinde artmıştır. Ayrıca, son on yılda hem STK sayısında hem de faaliyet gösterdikleri alanların çeşitliliğinde gözle görünür bir artış tespit edilmektedir (Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 2008). Dördüncü Dünya Kadın Konferansında sınıf, ırk, etnik farklılıklara sahip kadınların toplumdaki rollerine vurgu yapılması ekonomik ve sosyal alanda sınıf ve toplumsal cinsiyet odaklı güçlendirme, kalkınma yaklaşımının gelişimini hızlandırmaktadır. Kalkınmada toplumsal cinsiyet bakış açısını savunan sosyalist feministler güçlendirme çalışmalarının sınıf bağlamı içerisinde kadınların yeniden üretici ve topluluk yönetici rollerinin toplumsal alandaki iş bölümü ile birlikte değerlendirilmesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır. 1995 Pekin konferansı eylem planında da yer aldığı gibi;

‘Kadınla erkek arasındaki eşitlik bir insan hakları meselesi, sosyal adaletin önemli bir koşulu ve aynı zamanda eşitlik, kalkınma ve barışın vazgeçilmez ve temel önkoşuludur. Kadınla erkek arasındaki eşitliğe dayanan, şimdikinden farklı bir ortaklık, insanı merkez alan sürdürülebilir kalkınma için şarttır.’

Gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin çalışmaları bu yaklaşımdan etkilendiği gibi Türkiye’deki STK çalışmalarını da etkilemiştir. 1999’da Türkiye’nin AB adaylığına kabul edilmesiyle sivil toplum örgütlerinin hak ve özgürlükler temelli çalışmaları hız kazanmıştır. 2011’de Suriye’den Türkiye’ye yaşanan kitlesel göç ile birlikte sivil toplum örgütlerinin insani yardım çalışmalarında 2014’den başlayarak, yoğunluklu olarak da 2016’dan itibaren kadın güçlendirilmesi bağlamında yürütülen çalışmalara ağırlık verildiği gözlemlenmektedir. Kitlesel göç ile birlikte sınıf ve toplumsal cinsiyet temelli STK faaliyetlerinde bir artış yaşanmaktadır. Sayıları artan ve yaygınlaşan STK’lar, kitlesel göçün yoğun bir şekilde yaşandığı dönemin geçmesiyle birlikte insani yardım

faaliyetlerine duyulan ihtiyacın azalmasıyla, kalkınma alanında kadın güçlenmesine yönelik mülteci ve yerel kadınlarla birlikte sınıf, etnisite ayrımı gözetmeksizin çalışmalara başlamıştır. Bu bağlamda 2011 sonrasında 4 yıldır sivil toplum örgütünde sosyal çalışmacı olan sivil toplum örgütü çalışanı kalkınma çalışmalarının farklılaştığını şu sözlerle desteklemektedir: *'Kitlesele göç ile birlikte örgütlerin faaliyetleri acil müdahale için maddi ve aynı yardımdan 2017 sonrasında farklılaşarak mültecilere sağlık, hukuki, istihdam ve eğitim konularında hizmet vermeye başlamışlardır.'* (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 26, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2023). Görüşme yapılan sivil toplum örgütü çalışanın ifade ettiği gibi örgütlerinin faaliyet alanlarının kapsamının genişlemesi kadın odaklı güçlendirme faaliyetlerinin hızlanmasına neden olmuştur. Kalkınmanın sürdürülebilirlik şartlarından biri olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet eşitliği, sınıfsal farklılıkları ve ataerkil yapının sınıf ötesi baskılayıcı tutumunu mercek altına alarak kadının güçlendirilmesi faaliyetlerine bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ve sınıf bakışı kalkınma alanında kadın güçlendirme faaliyetlerine katkı vermektedir.

Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma ile kamusal ve özel alanda kadın erkek arasındaki iş bölümünün kalkınma stratejilerinde yer alarak kadın güçlendirme çalışmalarının odak noktası haline gelmiştir. Sivil toplum örgütleri de güçlendirme çalışmalarını kuruluş misyonlarına uygun olarak toplumsal cinsiyet ve sınıf kavramlarıyla şekillendirmişlerdir. Mülteci ve yerel olan dar gelirli kadınların güçlenmelerine yönelik sivil toplum örgütlerinin çalışmaları sınıf ve toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımlarında benzerlik bulunmaktadır.

KEDV, IBC ve UNDP misyonlarında kalkınma çalışmalarında kadın güçlendirmesini hedeflemesiyle araştırma kapsamında örnek verilebilecek birkaç sivil toplum örgütlerinden biridir. Özellikle Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV),

dar gelirli kadınların yoksullukla mücadelesine, ailelerini ve toplumu geliştirme, dönüştürme güçlerine inancını vakıf misyonunda yer vermesi sebebiyle temelde sınıf ve toplumsal cinsiyet bakış açısıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Bilinen bir gerçek, kadınların eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte, işgücüne katılım ve bu alandaki olanaklarda artmaktadır (KSGM, 2008). Ancak, bir diğer önemli gerçek ise, kadın istihdamının en yüksek olduğu ortamın genellikle üst sosyo-ekonomik sınıflar olduğudur. Alt sosyo-ekonomik sınıflarda, düşük yaşam standartlarına rağmen kadınlar, toplumsal ve geleneksel değerlerden kaynaklanan kısıtlamalar nedeniyle, kocasının veya başka bir eril kişinin izni olursa çalışabileceği işlere katılabilmektedir (Kocacık ve Gökkaya, 2005). KEDV'in bu yaklaşımını desteleyecek bir ifade de kurumda daha önce görev almış olan uzman tarafından belirtilmiştir: *'Kadın güçlendirme çalışmalarına bütüncül bakan özellikle bu çalışmalarda kadınların ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda yönlendiren bir kurumdur.'* (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı,27, İş geliştirme Uzmanı, Çevrimiçi,2023). KEDV bütüncül kadın güçlendirme çalışmalarını 1986 yılından beri dar ve yoksul gelirli yerel kadınların ihtiyaçları doğrultusunda sürdürmektedir. 2017 yılında dar gelirli yerel kadınlar haricinde mülteci kadınlarla da liderlik eğitimleri, kadınların ekonomik yönden güçlendirilmesi çalışmalarını yürütmeye başlamıştır. Bu kapsamda yürütülen en güncel proje olan Türkiye'de yaşayan dar gelirli yerel kadın ve mülteci kadınları güçlendirme projesinde, mülteci ve yerel kadınların eşit bir şekilde yararlanabildiği ekonomik ve sosyal güçlendirme programlarını kapsamaktadır.

Türkiye'deki Mülteciler ve Ev Sahibi Toplum İçin Ekonomik Fırsatların Desteklenmesi Projesi (PEP) ile IBC, mülteci ve yerel kadınların iş gücü piyasasına katılımlarını desteklemesi, yoksulluğun azaltılmasını ve ekonomik koşulların iyileştirilmesini hedeflemektedir. Bu hedef, IBC'nin genel olarak STK'ların devlet,

sivil toplum, piyasa arasında köprü oluşturma çabası toplumun kendi kendine organize olabilme kapasitesi yerel yönetim süreçlerinde belirleyici niteliklere sahip olmaktadır. IBC'nin mülteci kadınlara yönelik faaliyetleri, toplumsal kalkınmayı önceleyen kadınların güçlendirilmesi konusunda toplumsal cinsiyet odaklı bir yaklaşıma sahip olduğu gözlemlenmektedir (IBC, 2020). Yerel kalkınmada önemli bir yere sahip olan Birleşmiş Milletler kuruluşu olan UNDP, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yürüttüğü programlar ile ülkelerin yerel kalkınma faaliyetlerini ve uluslararası düzeyde kalkınma programlarının gelişimlerini destekleyici projeler uygulamaktadır. Hem projelerinin uygulanmasında fon veren hem de projelerinin uygulayıcısı olarak diğer kuruluşlardan farklılaşmaktadır. Uyguladıkları ve teşvik ettikleri projelerde dar gelirli kadınların kalkınma çalışmalarında hedef grup içerisinde yer alması kurumun sınıfsal bir yaklaşımının olduğunu göstermektedir. Fakat bu yaklaşım yoksulluğa karşı geliştirilen kadın girişimciliğini önceleyen bir yaklaşım olmaktadır.

2.4 Göç ve Göçmen Kadın

Dünyada ve Türkiye'de son yıllarda çeşitli nedenlerden dolayı artan göç ciddi sorun teşkil etmekte ve yaşamın tüm alanlarında etkisini giderek arttırmaktadır. Türkiye, 2011'den beri Suriye'deki politik kaostan kaçanlara 3.206.696 (1.674.998 erkek, 1.531.698 kadın) ev sahipliği yapmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2024). Göç anlamsal açıdan bireyleri, toplumları, devletleri ve doğayı etkileyen olguların başında yer almaktadır. "Bir kişinin veya bir grubun uluslararası bir sınırı geçerek veya bir ülke içinde yer değiştirmesi, yapısı, süresi ve nedeni ne olursa olsun, insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna mültecilerin, ekonomik göçmenlerin , aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dahildir" (IOM). Göç eden Suriyeli mülteci kadınlar, savaşın etkileri ve mülteci olarak yaşamının getirdiği zorluklar nedeniyle birtakım güçlükler

yaşamaktadır. Sağlık hizmetleri, eğitim, işsizlik-ekonomik zorluklar, toplumsal normlar ve aile içi şiddet gibi problemlerle mücadele edip savaşın sosyal, psikolojik ve fiziksel şiddetini göç ettikleri yere götürmek durumunda kalıp, ayrıca yaşam koşullarının farklılaşması, temel ihtiyaçların karşılanması gibi konularda da uyum sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar (Demirbaş & Akyiğit, 2018).

Göç edenlerin sarsıcı sorunlarının yanında göç edilen ülkeye ve yerel halkına, doğrudan ya da dolaylı birtakım sorunlara sebep teşkil edebilmekte ve çeşitli sonuçları olmaktadır. Göç edenlerin Türkiye'ye etkileri kapsamındaki araştırmalar, Türkiye'de göçmenlere karşı toplumda yüksek seviyede kabul gördükleri ancak bazı alanlarda hassasiyet ve tereddütlerin de var olduğunu göstermektedir. Bu durumlar; Temel haklar (çalışma ve oturma izni, vatandaşlık), Güvenlik endişeleri (asayiş, şahsi, tedirginlik, toplumlar arası gerginlik gibi), Ekonomik kaygılar (düşük gelir, kira artışı, işsizlik, vb.), Kamu hizmetlerindeki yetersizlikler (sağlık, eğitim, belediye hizmetleri gibi) endişelerdir (Tunç, 2015). Bu bağlamda göçün çok faktörlü sonuçları kaçınılmaz gerçek haline gelmektedir. Başlangıçtaki amaç ister geçici ister kalıcı hareket olsun, birçok göçmen yerleşimci konumdadır. Bu konum bireylerin her türlü yaşamsal ağ kurmalarına doğal olarak itilmektedir. Göç ağları geliştirebilmekte, çıkış ve varış alanlarını birbirine bağlamakta ve her ikisinde de büyük değişiklikler meydana getirmeye yardımcı olmaktadır. Göçler demografik, ekonomik ve sosyal yapıları değiştirebilir ve genellikle ulusal kimliği sorgulayan yeni bir kültürel çeşitlilik getirebilmektedir (Castles ve Miller, 2008). Bu bağlamda sonuçlar tüm bireyleri etkilediği gibi kadınları çok daha ağır etkilemektedir. Savaş ve göç hareketlerinde en savunmasız gruplar kadınlar ve çocuklar olmaktadır. Kadınlar göçmen olarak karşılaştıkları sorunlar ile iki kat dezavantajlı kabul edilmektedir. (Baş ve Molu, 2017). Mülteci göçüne gelince, kavramsal olarak nadiren önemli görülse de alanda kadınların

baskınlığının sorgulanması biraz zaman aldı. Cenevre Sözleşmesi'nin mülteci tanımını şekillendiren ve hâlâ pek çok ülkenin mülteci belirleme sistemini yapılandıran ve yönlendiren kavram; izole, olgun, politik olarak zulme uğramış erkek kavramıdır. Ancak zamanla kadınlar bu kavrama dâhil olabilmektedir (Harzig, 2001).

Castles ve Miller, göçler çağı'nda dünya genelindeki göç hareketlerini karşılaştırarak, önümüzdeki yıllarda büyük bir rol oynaması muhtemel olan bazı genel eğilimleri tespit etmenin mümkün olduğunu belirtmektedir. Göçün küreselleşmesi, hızlanması, siyasallaşması ve farklılaşmasına ek olarak göçün kadınlaşmasından bahsetmektedir. Kadınlar, tüm bölgelerde ve tüm göç türlerinde artan bir rol oynamaktadır. Geçmişte çoğu işçi göçü ve birçok mülteci hareketi erkek egemendi ve kadınlar genellikle aile birleşimi kategorisi altında ele alınmaktaydı (Castles ve Miller, 2008). Kadınların göç deneyimi, genellikle erkek göçmenlere göre düzenlenen özel bir alanla sınırlı olarak devam eden göçmenlik politikaları ve kuralları aracılık etmektedir. Kadınların eş olarak girdiği durumlarda, girişleri koşulludur ve bu durum kocalarına bağımlılığı pekiştirmektedir. Bağımsız işçi olarak göç alanına giren kadınlar için, kendilerine sunulan işler genellikle resmi olarak "iş" kabul edilmez, çünkü bunlar ev içinde gizlidir veya başka bir şekilde özel alanın bir parçası olarak kabul edilir. Tüm kadınlar istihdamda cinsiyet ayrımcılığının kısıtlamalarıyla karşı karşıyayken göçmen kadınlar da vatandaşlık haklarıyla ilgili sınırlamalarla karşı karşıyadır. Bir kadın nereye göç ederse etsin, cinsiyete göre oldukça ayrılmış bir işgücü piyasasına girecek ve belirli ve çok değerli becerilere sahip olmadığı sürece, istihdam seçeneklerinin geleneksel olarak ilişkili dar bir hizmet ve bakım işiyle sınırlı olduğunu görecektir (Kofman, Phizacklea, Raghuram ve Sales, 2005). Göçmen kadınların iş deneyimi genellikle erkeklerinkinden farklıdır. Kadınlar tekrarlayan fabrika işçiliği, kişisel ve toplum hizmetleri sektörlerinde daha düşük vasıflı pozisyonlar olan mesleklerde aşırı

temsil edilme eğilimindedirler. Profesyonel istihdam genellikle geleneksel bakım rolleriyle bağlantılıdır. Azınlık kadınları, istihdamın geçici hale getirilmesi ve artan işsizliği deneyimlemektedir (Castles, Stephen ve Davidson, 2000). Bu sonucun erkeklerin ev dışında kadınların ise evde çalışmasının gerekliliği inancı, kültürel zeminine dayanmaktadır. Bu durum, ataerkil kültürün temeline dayansa da, görünen veya görünmeyen engeller sebebiyle mülteci kadınların iş hayatına girmeleri zor hale gelmektedir. Kayıt dışı çalışma uzun vadede kadını iş hayatından uzaklaştırmaktadır. Olağan iş yerlerinde çalışma saatlerinin uzunluğu, kadınların iş ve yaşam dengesini sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Bir başka ifade ile, sağlık sigortası olmaksızın, düşük maaş ile çok uzun saatler çalışma, çeşitli istismarlara uğrama, bilgiye ve eğitim fırsatlarına erişememe gibi öğeler kadın hayatını olumsuz anlamda etkilemektedir (Anthias ve Davis 1992). Suriyeli kadınların hem göç dolayısıyla, hem de kadın olmalarından kaynaklı yaşadıkları sosyal görünmezlikler kadınların toplumsal etkileşimde bulunmalarını zorlaştırabilmekte ve onları iş yerinde veya toplum içinde daha az görünür kılabilir. Bu kadınlar iş yerlerinde, dil sorunları, kültürel farklılıklar veya mülteci statüsü nedeniyle, iş yerinde önyargılarla karşılaşabilmektedir. Türkiyeli kadınlar gibi, Suriyeli kadınların da cinsiyet rollerine tabi olabilmekte ve aile içinde bakım ve ev işlerinden sorumlu olabilmektedir. Bu durum, işten ayrılmalarına veya iş yerinde daha az zaman harcamalarına neden olmakta, bu da sosyal görünürlüklerini azaltabilmektedir.

Aslında toplumsal yeniden üretim, kalkınma ve gelişim için, emeğin sağlayıcıları ve alıcıları olarak hem erkekleri hem de kadınları içermelidir. Cinsiyet ilişkileri, toplumsal yeniden üretimin doğasını, nasıl böldüğünü ve nasıl gerçekleştiği aşikâr görülmekte ve bunun bedelini kimin, nerede ve nasıl ödediğini etkilemektedir (Kofman ve Parvati, 2015). Dedeoğlu ve Gökmen'in dediği gibi, "*hem kadınlık, hem*

de göçmenlik statülerinden dolayı belli vatandaşlık haklarından ve sosyal haklardan yoksun kalmakta, var olan kaynaklara ulaşırken ve emek piyasasına girerken de engellerle karşılaşmaktadırlar.” (Dedeoğlu & Gökmen, 2011).

2.5 Sosyal Görünmezlik

Sosyal görünmezlik, genel olarak bir kişinin sosyal çevresinde veya toplum içinden dışlanma, ötekileştirmenin yanında, fark edilmeme veya dikkat çekememe durumunu ifade etmektedir. Bu durum, bireyin sosyal etkileşimlerde, çalışma hayatında sunulan fırsatlardan geri planda kalması ve diğer bireyler tarafından pek fark edilememesi, görülmemesi anlamına gelmektedir. Genelde ataerkil toplumlarda, toplumsal cinsiyet bağlamında bu fark edilmemeyi ele aldığımızda, kadınların cinsiyet temelli ayrımcılığa uğradığı gerçeği bulunmaktadır. Kadınlar niteliklerine ya da liyakat durumlarına bakılmaksızın sosyal etkileşimlerde ve iş hayatında ilerleme, yükselme ve temsil olma noktasında görünmez engellerle karşılaşmaktadır (Öztepe, 2023).

Ayrımcılık, bir bireyin ya da bir grubun sahip olduğu özelliklere dayalı olarak eşit davranılmama veya özensiz davranılma durumunu ifade eder. Bu tür ayrımcı davranışlar, sosyal ve ekonomik hayatta eşitsizliklere ve dışlanmaya yol açabilir. Kadınlar ayrımcılığa maruz kalan gruplar arasında öne çıkan bir konumda bulunmaktadır. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, özellikle kadınların fırsat eşitsizlikleriyle karşılaşmasına ve çalışma yaşamında dışlanmalarına neden olmaktadır. Bu durum, kadınların sosyal ve ekonomik alandaki potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerini zorlaştırarak toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir (Yıldırım, 2021). Bu toplumsal eşitsizlikler, birçok boyutta etkiler yaratır ve toplumun genel dinamiklerini olumsuz yönde etkiler. Bu etkilerden bazıları, eğitimde eşitsizlik, işgücüne katılım hakkındaki engeller, toplumsal ve kültürel normlar

dolayısıyla belirlenmiş roller ve beklentiler aynı zamanda aile ve iş hayatı dengesi gibi problemlere yol açmaktadır. Kadınların sosyal ve ekonomik potansiyellerini geliştirememesi, toplumsal eşitsizlikleri daha da arttırabilmektedir. Ancak, cinsiyet temelli engellerin farkına varmak, politika ve toplumsal değişimlerle bu sorunları çözmek mümkündür. Toplumun genel refahı için, kadınların potansiyellerini tam olarak kullanabilmeleri için çaba sarf etmek önemlidir.

2.5.1 Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Görünmezlik

Cinsiyet, biyolojik olarak kadın ve erkek arasındaki evrensel farklılıkları ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet ise, kadın ve erkek arasındaki farkların, toplumsal ve kültürel normlara göre şekillendiği bir kavramdır. Bu bağlamda bireyler, genellikle toplumun dayattığı cinsiyetçi roller çerçevesinde hareket etmektedir (Yıldırım, Ergüt ve Camkıran, 2017). Biyolojik temellere dayanan kadın ve erkek, toplumsal ve kültürel normlar çerçevesinde yeniden şekillendirilmektedir. Judith Butler'a göre cinsiyet biyolojik olarak, toplumsal cinsiyet ise kültürel olarak inşa edilmektedir (Butler, 2007). Joan Wallach Scott'a göre, "*toplumsal cinsiyet*" uygun rollerin tamamen kültürel olarak oluşturulduğu, kadınlar ve erkeklere ilişkin "*kültürel inşaları*" belirten bir terimdir. Bu kavram, erkeklerin ve kadınların öznel kimliklerini sadece toplumsal kaynaklar üzerinden tanımlamanın bir yolu olmaktadır. Bu tanımlama içinde toplumsal cinsiyet; cinsiyeti olan bir bedenin üzerine zorla dayatılan bir toplumsal kategoriye ifade etmektedir (Scott, 2007). Toplumsal cinsiyet, eril ve dişil değerlere, bunlarla ilişkilendirilen ayrı sorumluluklara ve davranış kalıplarına yönlendirmektedir. Kadın ve erkeğin iş yaşamı, günlük rutinleri, evlilik ve aile içindeki rolleri konusunda belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir (akt. Yılmaz, 2018).

Toplumsal cinsiyet kavramı, başlangıçta sadece biyolojik farklılıkları değil, aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki bu farklılıkların toplumsal ve kültürel değerler

tarafından nasıl şekillendirildiğini anlamak amacıyla da kullanılmıştır. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilmiş kategorilerin, örneğin kadınlık ve erkeklik gibi kavramların, toplumsal ve kültürel yapılar tarafından üretilmiş roller, davranışlar ve kişilik özellikleri gibi unsurlarla özdeşleştiğini vurgulamaktadır. Bu kavramlar, zaman içinde toplumsal ve kültürel evrimin bir sonucu olarak sabit kalmaktan ziyade, değişim ve dönüşüm süreçlerine tabi tutulabilmektedir (Dedeoğlu, 2000). Tüm bu unsurlar ışığında, ataerkil toplumun dayatmış olduğu toplumsal normlar ve eril-dişil değerlerle ilişkilendirilen cinsiyetçi roller, bireylere nesilden nesile aktarılarak dayatılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolü genellikle, kadına ve erkeğe atfedilen uygun görülen kişilik özelliklerini, davranış biçimlerini ve iletişim tarzlarını içermektedir. (Yılmaz vd., 2009). Bu roller cinsiyetçi kalıp yargıların var olmasına neden olmaktadır. Dökmen'e göre (2010), toplumsal cinsiyet; *“toplumun kadın ve erkeği nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmasını beklediği ile ilgili değerler, beklentiler, yargılar ve rollerle ilgilidir.”* Toplumsal cinsiyet bağlamındaki cinsiyetçi kalıp yargıların, kadın ve erkeklerin aile ve toplumdaki rollerine dair, gündelik yaşam pratikleri üzerinde etkisi olmaktadır. Basmakalıp düşünceler bireylerin cinsiyetlerine bağlı olarak dayatılmış olan bazı sorumluluklar yüklemekte kişilerin yaşam tarzlarını etkileyip değiştirmektedir. Bu etki iş yaşamında, bireylere özellikle kadınlara bir takım engeller çıkarmaktadır. Toplum tarafından kadından beklenen annelik, ev işleri gibi sorumluluklar, kadının çalışma hayatına girmesiyle de değişmemiştir. Ayrıca erkeğin değerli, akıllı temsil eden, güçlü ve aktif bir varlık olarak görülmesine karşılık, kadının duyguları temsil eden, zayıf ve pasif olarak konumlandırılmasıyla şekillenmektedir. Bu anlayışa göre, erkek birincil olarak kabul edilen ve önem atfedilen bir rolü üstlenirken, kadın ise ikincil konumda değerlendirilir ve “öteki” olarak nitelendirilmektedir (Çetinbaş, 2019). Tüm bu değerlendirme ve nitelendirmeler,

kadınların aile yaşamı ve sosyal hayatı haricinde, çalışma hayatında seçeceği meslekleri dahi kadınlara atfedilen durumların bir tür uzantısı olduğu da söylenmektedir. Mesela ev içinde ve kadının yapacağı işte de annelik rolü gereği daha sabırlı, fedakâr, anlayışlı olması beklenir (Kazar, 2016). Böylelikle kadınlar bir çok haklarından yoksun bırakılarak ve bir çok dayatmalar sonucu kamu alanındaki görünürlükleri sınırlandırılmaktadır.

Toplumsal yaşam içinde yönetilen bireyler, yönetici bireyler tarafından belirlenen yasalara uymak zorundadır ve çeşitli toplumsal düzenlemelere tabi tutulmaktadır. Cinsiyet perspektifinden bakıldığında, Carole Pateman'ın görüşüne göre, toplumsal sözleşme, cinselliği erkeğin belirlediği ve erkeğe kadın üzerinde hâkimiyet hakkı tanıdığı bir yapıya işaret etmektedir. Pateman, cinsellik hakkının bir ataerk hakkı olarak görülmesinin erkeklerin özgürlüğüne ve kadınların tabi olmalarına işaret etmektedir. Bu durum yeni bir sivil toplum oluşumunun aslında ataerkil bir toplum düzenini pekiştirdiğini vurgulamaktadır (Pateman, 2017). Toplum içindeki bireyler, genellikle geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına uygun bir kimlikle tanımlanarak toplum içinde görünür hale gelmektedir. Erkek bireyler genellikle ev geçindirme ve babalık rolleriyle ön plana çıkarken; kadınlar, geleneksel olarak kendilerine atfedilen eş olma, evin düzenini sağlama ve anne olma kimlikleri ile toplumda bir yer edinmektedir (Güloğu ve Şakar, 2023). Belirli grupların özellikle kadınların, gündelik pratiklerinde ve çalışma hayatında kısacası toplumun her alanında ikincil konuma getirilme, görünür olmama veya önemsenmeme gibi durumlar, kadınların deneyimlerini etkileyebilmektedir.

Kadınlar, toplumun belirli beklentilerine uygun davranma eğiliminde olabilmektedir. Bu durum, iş yerinde veya toplum içinde seslerini duyurmakta zorlanmalarına, fikirlerini ifade etmekte çekingen olmalarına neden olabilir.

Toplumsal cinsiyet streotipleri nedeniyle, kadınların ifade ettiği fikirler veya öneriler bazen göz ardı edilebilir. Özellikle üst düzey yönetim pozisyonlarına yapılan seçim ve yerleştirme süreçlerinin şeffaflık göstermemesi, genel olarak örgüt kültürlerine hâkim olan maskülen değerler, kadınların liderlik pozisyonlarına yükselme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Kadınlar, cinsiyetlerine dair karşılaştıkları streotipleri benimsemekte ve yaşadıkları rol çatışmalarıyla mücadele etmektedir (Ayyıldız Ünnü vd., 2014). Bu durum iş yerinde veya diğer sosyal ortamlarda kadınların etkileşimde bulunma isteğini azaltabilmektedir. Bazı durumlarda, kadınlar iş hayatında terfi veya liderlik pozisyonlarına yükselme fırsatlarından mahrum bırakılabilmektedir. Bu durumda, yetenek ve başarıları daha az fark edilebilmektedir. İşyerinde meydana gelen sözlü taciz, psikolojik-duygusal taciz, cinsiyete dayalı ayrımcılığı, ast-üst ilişkilerinin etkisiyle kadınların yeteneklerinin ve fikirlerinin yeterince değer görmediği, işverenler tarafından kadınların kayıt dışı işlere yönlendirilmesi, güvenlik ve ulaşım sıkıntıları gibi durumlar, toplumun genelinde kadınlara karşı önyargılı tutumlardan ötürü problemler yaşamalarına sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda kadınlar çalışma yaşamlarında karşılaştıkları cinsiyet temelli ayrımcılık ve önyargıları aşma konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar (Küçük, 2015). Bu zorluklar doğrultusunda bireylerin cinsiyetlerine dayalı olarak maruz kaldıkları eşitsizlik ve adaletsizliğin sonucu olarak ortaya çıkan sosyal görünmezlik, bireylerin toplum içerisinde karar alma süreçlerinde, politika oluşturmada ve kaynaklara erişimde dışlanmış ve göz ardı edilmiş hissetmelerine neden olmaktadır. Ayrıca, bireylerin yaşadıkları sorunların, ihtiyaçların veya başarıların toplumda fark edilmemesi veya değer verilmemesi durumunu işaret etmektedir. İlaveten, ‘öteki’ olarak konumlandırılmaları, toplum içindeki varlıklarını ya görünmez kılar ya da marjinalleştirebilir. Bu durum toplum içindeki algılanma biçimleriyle de ilişkilidir. “Öteki” olarak etiketlenen gruplar kendi

kimliklerini ifade etmekte zorluk yaşayabilir ve toplum içinde görünmezleşebilir. Onların deneyimlerinin, haklarının ve ihtiyaçlarının görmezden gelinmesine ve bastırılmasına yol açabilir. Bu görünmemezlik, toplumun oluşturmuş olduğu söylemler ile inşa edilerek vücut bulmaktadır. Korku nesnesi olarak tasvir edilen bireyleri ötekileştirmeyi, ayrımcılığa maruz bırakmayı ve seslerini bastırmayı içerir (Çetinbaş, 2019). Beauvoir (1993)'e göre, kadınların görünürlüğünü sağlamak ve kadınların özgürleşme mücadelesine odaklanarak toplumsal cinsiyeti bir inşa olarak görmektedir; ona göre bu, doğuştan gelen ve doğal olmayan bir olgudur. Kadın yaratılış efsaneleri, edebiyat ve mitlerin etkisiyle erkekten farklı bir 'öteki' varlık haline getirilir. Beauvoir, "başkasının araya girişi, bir bireyi öteki varlık haline getirebilir" ifadesiyle, ataerkil kültürde erkeğin olumlanmasının ve kadının 'öteki' konumuna itilmesinin altını çizmektedir (Beauvoir, 1993).

2.5.2 İş Yaşamında Görünmez Kadın

Çalışma hayatı, toplumun belirleyici unsurlarından biri olarak evrim geçirirken, kadınlar hala bu süreçte görünmez kılınma ve değersizleştirilme sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. İş dünyasındaki kadın görünmezliği, eşitsizliklere, fırsat eksikliklerine ve toplumsal cinsiyet normlarına dayalı sınırlamalara işaret etmektedir. Günümüz dünyasında kadınların iş gücüne katılımında artış olsa da, kadınların iş yaşamındaki zorluklar ve görünmezlik durumunda paralel artış olması önemli bir konuya odaklanmamıza ve çeşitli açılardan konuyu ele almamıza olanak tanımaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin, kadın emeğini görünmez kılma ve değersizleştirme eğilimi, kadınların işgücü piyasasında ikincil bir konuma itilmelerine neden olmaktadır. İşverenler açısından, kadın işgücü genellikle ucuz emek olarak değerlendirilmekte ve kayıt dışı istihdamın önünü açmaktadır (Demirdizen, 2006). Ucuz işgücü olarak nitelendirilen kadınların işgücüne katılımı, ne yazık ki genellikle

kriz dönemlerinde artmaktadır. Ancak bu durum genel çalışma koşulları üzerinde olumlu bir etki bırakmamaktadır. Kadınların işgücüne katılımı mevzusundaki genel mânâ ise, ekonomik etki ekseninde düşük ücret ve sosyal güvenlik eksikliği bulunmasıdır. Ayrıca sosyal açıdan düşük eğitim, toplumsal cinsiyet anlayışı ve ataerkil zihniyet gibi faktörler de belirgin rol oynamaktadır (Durmaz, 2016). Cinsiyet ayrımcılığı bakış açısıyla ele alındığında ve kadının iş hayatındaki pozisyonu bağlamında değerlendirilmesi ise, belirleyici unsurun kadının toplumdaki konumu olduğu gözlenmektedir.

Alva Myrdal ve Viala Klein tarafından 1956 yılında ortaya atılan ikili rol yaklaşımı kadınların işgücünde ki konumlarını incelemek üzere ortaya çıkan ilk yaklaşımdır (Çiçen, 2019). Bu yaklaşımda, hem aile hem de iş yaşantısının dengelenmeye çalışıldığı durumda, kadının iş hayatında ki konumunu kendisi açısından ikinci plana alması ancak bu durumu kabul edilebilir kılarak, kadını evde ve iş yaşamını erkeğe tabi olarak görmeyi ve bu durumu normal olarak değerlendirmeyi içermektedir. Bu perspektife göre, kadının sahip olduğu vasıf ve niteliklere bakılmaksızın, birinci önceliği ev içindeki sorumluluklar ve aile ihtiyaçlarını karşılamak olarak değerlendirilmektedir (Erdem ve Şahin, 2008).

Kadın, iş hayatına katılmaya çabaladığında ise, toplum genellikle onu daha çok annelik ve kadınlık görevleriyle özdeşleştirilen mesleklerde çalışmaya yönlendirmekte; aslında bir bakıma zorlamaktadır. Ayrıca, iş ve ev yaşamını aynı anda sürdürme gibi zorlu bir sorumluluğu üstlenirken, evlilik ve doğum gibi sebeplerle iş gücü piyasasından kolayca çıkma veya çıkmaya zorlanma gibi zorluklarla karşılaşmaktadır (Bulut ve Kızıldağ, 2017). Kadınların iş hayatına katılması sadece ekonomik anlamda değil, sosyal, kültürel, psikolojik anlamda kadına daha güven verebilir ve toplumda daha görünür olabilir ve aile içinde ki konumlarına olumlu yönde

katkı sağlayabilir. Yasal olarak herhangi bir ayırım olmamasına rağmen, kadınların iş gücüne katılımında toplumun kadınlara atfettiği rol nedeniyle aile yaşamındaki sorumluluklar ağırdır. Aile hayatıyla iş hayatını uzlaştırmak için, kadının ailede üstlendiği görevlerin eşler arasında adil bir şekilde paylaşılması ve devletin bu konuda sağlayacağı destek büyük önem taşımaktadır (TCEUEP, 2008). Ülkemizde kadın ve erkek eşitliği yasalarında yer alsa da, bu alanda etkili bir uygulama sağlanamamakta, kadınların işgücüne katılımını teşvik edecek uygun sistemler oluşturulamamaktadır. Bu durum, işgücüne katılımın düşük olmasının önemli nedenlerinden biridir ve kadın istihdamı, ülkemizin temel sorunlarından biri olarak devam etmektedir (Pekel, 2019). Bu katılım düşüklüğüne rağmen çalışma hayatına giren kadınların bazıları, sigortasız çalışmanın neticesinde yasal haklardan yararlanamama ve ev eksenli kadınlaşmış çalışma şekillerinde kadın çalışmasının önemsizliğinden kaynaklanan genel anlamda görünmezlik durumunu ortaya çıkarmaktadır (Tokman- Malatyalı ve Özel Ucuzal, 2013). Kadınların iş gücüne katılımı ile ekonomik ve sosyal gelişimi arasında bulunan sıkı ilişkiden dolayı, kadınlar istihdam dolayısıyla ekonomik bağımsızlıklarını elde etmekle kalmayıp, beraberinde özgüvenleri ve sosyal saygınlıkları artmaktadır. Bu durum ise, kadınların aileleri içindeki konumlarını iyileştirmesinden kaynaklanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2009:4).

Çalışma hayatında sıkça rastlanan cinisayet ayrımcılığı, kadın ve erkeğin aynı işi yapmalarına rağmen kadınların daha düşük ücretlerle istihdam edilmesi veya aynı verimliliğe sahip iki birey arasında daha düşük ücretli işlerde değerlendirilmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003). Kadınların çalıştıkları iş yerleri, örgüt kültürüne göre değişiklik göstermesi halinde kariyer olanaklarında bazı zamanlar eşit fırsatlar sunabilmektedir. Bazı örgütlerde koşullar eşit iken, bazılarında kadınların daha görünür olabilmek için daha çok mücadele etmek durumunda

kalmasına neden olmaktadır. Bu durum otokratik yönetim, özerklik ve dikey iletişim biçimi ile bütünleşmiş erkek odaklı hiyerarşik bir yapının mevcudiyetini göstermektedir. Böyle bir örgüt kültüründe kadının ilerlemesi zorlaşmaktadır (Akın, 2006).

2.5.3 Kesişimsellik Teorisi

Kesişimsellik teorisi, farklı kimlik kategorilerinin (örneğin, cinsiyet ırk, sınıf, cinsel yönelim) bireylerin deneyimlerinde birbirleri ile etkileşime girdiği ve birleştiği bir perspektifi ifade eder. Bu teori bireylerin sosyal dünyada benzersiz deneyimler yaşamalarını anlamak için birden fazla kimlik faktörünün bir araya geldiği noktayı vurgular. Kesişimsellik teorisi, ilk olarak feminist teorisyen Kimberle Crenshaw tarafından 1989 yılında ortaya atılmıştır. Crenshaw, özellikle siyah kadınların yaşadığı ayrımcılığı anlamak için cinsiyet ve ırk faktörlerinin kesişimini ele almıştır (Crenshaw, 1989). Bu yaklaşım, kesişimselliğin odak noktasının tek bir sosyal grubun deneyimleri yerine, aynı anda farklı sosyal gruplara üye olan bireylerin deneyimlerine yönelik olduğunu vurgular. Bu bağlamda, kesişimsellik, bireylerin çeşitli sosyal kimliklerinin etkileşimini anlamak ve bu etkileşimlerin nasıl özgün anlamlar ve deneyimler ortaya çıkardığını araştırmak amacıyla kullanılan bir teorik çerçevedir (Sang vd., 2013).

Türkiyeli ve Suriyeli kadınların deneyimleri, ırk, etnik köken, cinsiyet ve mülteci statüsü gibi çeşitli sosyal kimliklerin kesişiminde şekillenebilmektedir. Bu tez de, çalışan kadınlar özellikle hem cinsiyet hem de mülteci statüsü gibi çeşitli sosyal kimliklere sahip olmaktadır. İş yaşamında karşılaştığı zorluklar, hem cinsiyet hem de mülteci statüsünden kaynaklanan ayrımcılıkla ilgili olabilmektedir. Bu durum iş yaşamında çalışan kadınların cinsiyet temelli stereotiplerle mücadele etmesine aynı zamanda mülteci olarak karşılaştıkları önyargıları aşmak zorunda kalmalarına sebebiyet vermektedir. Belirli sosyal gruba ait olan bu kadınlar, temel özellikleri

nedeniyle diğerk kimlik özelliklerinin göz ardı edilmesine veya görmezden gelinerek sosyal görünmezliğe maruz kalmaları durumunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum sınıfsal ve ırksal tahakkümün cinsel tahakkümle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyan sosyal dışlanma ve ayrımcılığın kesişimsel doğasına işaret etmektedir (Yamaner, 2020). Kesişimsellik, Türkiyeli ve Suriyeli çalışan kadınların sosyal görünmezliklerini teorileştirmek ve analiz etmek için özel bir yol sunabilmektedir. Çalışan kadınların cinsiyetleri bağlamında yerel kadınların kimlikleri, mülteci kimlikleri ve sosyo-ekonomik durumları gibi çoklu faktörler önemlidir. Genel olarak kesişimsellik, ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıf olmak üzere üç ana toplumsal bölünme üzerine inşa edilmiştir. Stewart ve McDermott, kesişimselliği 3 ilke ile açıklamaktadır.

“(a) Hiçbir sosyal grup homojen değildir.

(b) İnsanlar, bu yapıların ima ettiği güç ilişkilerini yakalayan sosyal yapılar açısından konumlandırılmalıdır.

(c) Birden fazla sosyal grupla özdeşleşmenin benzersiz, eklemeli olmayan etkileri vardır.” (Narvaez, Meyer, Kertzner, Ouelette ve Gordon, 2009).

Kadınların deneyimlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden kabul etmek, hakikati ve bilgiyi neyin oluşturduğunu anlamamızı sağlarken, “kadın” kategorisinin diğerk kimlik kategorilerine dayanan birçok varyasyona sahip olduğunu da ortaya koymaktadır (Yamaner, 2020). Bu çalışma, STK’da iki ayrı milletten çalışan kadınların, çoğul kimliklerinin iş hayatına nasıl sirayet ettiğine ışık tutmaktadır. Ayrıca kadın ve mülteci oldukları için maruz kaldıkları sosyal dışlanma, cinsiyet ayrımcılığı ve bu durumlar nedeniyle sosyal görünmezliklerinin nasıl arttığına dair ipuçları sunmaktadır.

2.5.4 Cam Tavan Sendromu

Cam tavan, kadınların eğitim, yetenek ve başarılarına rağmen üst düzey pozisyonlara terfi etmelerini engelleyen, cinsiyete dayalı nedenlerle ortaya çıkan görünmez engelleri ifade etmektedir(Alican ve Sallan Gül, 2008). Bu engeller, kadınların kariyer basamaklarında yükselme çabalarını sınırlandırarak, profesyonel potansiyellerinin tam anlamıyla değerlendirilmemesine neden olabilmektedir. Ayrıca kadının yükselmesine mani olan görünmez örgütsel ve algısal engeller söz konusudur (Weyer, 2006). Cam tavan terimi, adeta bir cam tabaka gibi görünmez ve çoğu zaman farkında olunmadan bilinçsizce uygulanan toplumsal normlar, cinsiyet tabuları ve önyargılarla ilişkilidir. Bu durum bireyin kariyer yolundaki yükselme potansiyelini etkilemekle kalmaz aynı zamanda iş performansını da etkileyebilmektedir. Bilhassa kadınların iş yerlerinde, en üst mevkilerden uzak tutan görünmez ve aşılması güç bariyerler mevcuttur (Burke, 1997). Çalışanlar, kariyerlerinde ilerleyemedikleri vaziyette motivasyon kaybına uğrayabilir ve bu iş verimliliği üzerinde olumsuz bir etkiye yol açabilir. Bu görünmez engel olan cam tavan, kadınların yükselme motivasyonunu düşürmesinden ötürü çalışma hayatındaki genel performansı da düşmektedir. Bu durum da, tepe yöneticilik pozisyonlarına belirli ağırlara sahip olan kişilerin ve erkeklerin daha fazla erişim sağlamalarına neden olabilmektedir (Yılmaz, 2019). Toplumsal normların ve cinsiyet stereotiplerinin etkisi altında olan cam tavan durumu belirli rollerin kadınlara veya erkeklere daha uygun görülmesi, liderlik pozisyonlarına yükselme sürecinde engeller yaratabilmektedir. Goodman, Fields ve Blum (2003)' e göre, kadınların eğitim seviyeleri, yetenekleri ve deneyimden yoksun olduklarından dolayı değil, sadece kadın olmalarından dolayı üst düzey mevkilerden dışlanmaktadır.

Cam tavan sendromunu bir başka boyutuyla ele aldığımızda, erkek hegemonyası tarafından oluşturulan toplumda kadına yüklenen annelik, mazbut eş, çalışan, durumu idare eden-dengeleyen ve fedekâr birey olma olgusu nedeniyle yük altında kalan kadınlar, bilhassa aile sorumluluklarına öncelik veren, esnek çalışma ortamından yoksun kalmasına rağmen, yaptığı emek ve fedakârlığa rağmen terfi alamamaktadır. Toplumsal cinsiyetçiliğin kültürel ve cinsiyetçi stereotiplerin dayatmaları yüzünden kadınlar, kariyer hayatlarında umutsuz ve isteksiz davranabilmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri de kadın çalışanlara yıllardır dayatılan bu bakış açısını deneyimlemesi üzerine, kendi hayatının kontrolünü eline alamayarak öğrenilmiş çaresizliğe kapılmalarıdır (Karamert, 2023). Öğrenilmiş çaresizlik kavramı, sıklıkla kontrol edilemeyen ve yönetilemeyen durum ve olaylar karşısında bireyin, kontrolün ve yönetimin mümkün olduğu başka durumlarda bile, içinde bulunduğu durumu değiştirebileceğine dair inancını kaybetmesidir. Bu olanlar karşısında hareketsiz kalması ve hiçbir çıkış yolu olmadığı inancı ile ümidini yitirmesi ve farkındalık bilincini yitirmiş olduğu durumlar demektir (Kocacık ve Gökkaya, 2005). Bu bağlamda çalışan kadınlar geçmiş deneyimlerinden kaynaklı olarak belirli seviyede yetkin olduklarına dair şüpheler geliştirebilmektedir. Toplumsal normlar ve cinsiyet beklentileri, kadınların liderlik rollerine yükselme konusundaki güven eksikliğini de pekiştirmektedir. Kadınlar, cam tavanın varlığını fark etmeleri durumunda, öğrenilmiş çaresizlik hissi nedeniyle bu görünmez engellerle başa çıkmak konusunda daha çekingen olabilmektedir. Kadınlar kendilerine dayatılan geleneksel düşünce tarzını benimseyerek iş hayatında, uzak mesafeye seyahat etmek veya uzun mesai saatlerine sıcak bakmamaktadır. Temel hedefin iyi bir partner ve iyi bir ebeveyn olması ve ev işi sorumluluklarının genelde ondan sorumlu olması önceliğini

geliştirmektedir. Bu durumda kadınların ataerkil düşüncesini kanıksamalarını ve erkek çalışanlara kıyasla daha farklı statüde olduğu algısına kapılmaktadır (Karamert, 2023).

2.5.5 Cam Uçurum Sendromu

Cam uçurum terimi ilk kez 2005 yılında Ryan ve Haslam tarafından ortaya konulmuştur. İşletmelerin kriz dönemlerinde ve zorlu durumlarında genellikle riskli ve başarısızlık ihtimali yüksek olan görevlere kadınların atanmasını tanımlamaktadır (Yıldız vd., 2016). Ryan ve Haslam (2006), cam uçurum varlığını şu şekil ortaya koymaktadır. Daha zahmetli ve az çekici koşulları olan pozisyonların, erkeklerin aksine daha çok kadınların atandığı bir yapılanmanın gerçekliğidir. Başka bir ifadeyle, liderlik yolunda ilerleyen kadın yöneticilerin cam tavanı kırarak üst düzey pozisyon yöneticiliği ve temsil durumuna geçmemeleri için erkek olan yöneticilerin geliştirdiği bir kavramdır (Hect, 2017). Bir başka görüşe sahip olan yazar Alhas (2016)' ya göre ise, işletmenin finansal açıdan kötü ve zorlu olduğu döneminde, kadın yöneticilerin erkek yöneticilere nazaran daha fazla atanmalarının gözlemlendiğini belirtmektedir. Bu durumun sebebini açıklarken “sadece kadın olduğu için yönetici olamaz, kadının konumu-yeri ev işlerini yapmak, annelik yapmaktır.” Bu durumun, “kadın yöneticinin işletmeyi batırdığı ve birçok kişiyi işsiz bıraktığı “ gibi stereotiplerle kadınları etiketleme eğiliminden kaynaklandığı ifade etmektedir. İş yaşamlarında kadınların görünmez olan bu engeller ile baş etmeye çalışması, işletmelerde işlerin aslında iyi yönde gitmediği zamanlarda cam tavandan farksız, cam uçurum pozisyonlarına itildikleri fark edilmektedir (Yıldız, Alhas, Sakal ve Yıldız, 2016). Tüm bu bilgiler doğrultusunda cam uçurum; kadınlar, belirli bir düzeye kadar terfi edebilirler ise, üst düzey pozisyonlarına yükselirken karşılaştıkları görünmeyen engelleri ifade eder. Bu durum, cinsiyet eşitsizliğinin, liderlik rollerine yükselme konusunda kadınların karşılaştığı belirgin veya belirsiz engellerle birleştiği bir fenomeni ifade eder. Kariyer

merdivenlerinin zirvesine çıkan kadınların, erkeklerden daha fazla zorluklarla yüzleşmesi durumu kaçınılmaz olmaktadır. Fakat tüm engellere rağmen zirveye ulaşmayı başaran kadınlar olduğunda, erkeklerden daha fazla denetlenip, eleştirilmektedir. Tüm yeteneklerini, tecrübelerini sergilemiş olsalar bile olumlu değerlendirilme ihtimalleri genelde düşük olmaktadır (Eagly, 2007). Ayrıca cam uçurum sendromunda, kadınların yükselme fırsatlarının azalması ile kadınların fikirleri, katkıları ve becerileri göz ardı edilebilmektedir.

2.5.6 Kraliçe Arı Sendromu

Bu terim, ilk olarak Staines, Travis ve Jayerante tarafından, 1973 yılında kadın kurtuluş hareketine destek vermeyen ancak başarı göstermiş kadınları tanımlamak amacıyla ortaya konmuştur. Terim, üst kademe yönetici mevkilerinde yer alan kadınları ifade eder ve bu bağlamda bu kadınların hemcinslerinin ilerlemesine destek sağlama konusunda geri planda kalmaları durumunu tanımlar (Smith, 2012). “Kraliçe Arı Sendromu” ifadesi genellikle kadın liderlerin veya çalışanların bu tür davranışlarını tanımlamak için kullanılmıştır. Bu terim aslında daha genel bir terim olan “egosantrik davranış” veya “liderlikte aşırı özgüven” gibi kavramlarla da bağlantılıdır. Elbette bu genel terimler erkekler için de geçerli olmasıyla beraber, tutumların ve davranışlarının cinsiyet ayrımı yapılmaksızın geçerliliği olduğu gözlemlenmektedir. Kadınların iş hayatında yaşadıkları problemin bir başka boyutu da kadın yöneticilerin hemcinslerine karşı buldukları tutum ve davranışlardır. Kadın yöneticiler erkek tutumlarını benimsemekte ve hemcinslerine karşı kullanmaktadır. Zaman zaman diğer kadınların rekabetlerini geçersiz kılmaktadır. Bu durum cinsiyetçi yaklaşımın belirtilerinin görmezden gelinmesine neden olmaktadır (Zel, 2002). Erkek hegemonik yapılanmasıyla oluşan iş ortamında belli başarılar ve pozisyonlar elde etmiş olan yönetici kadınların bilinçli olarak diğer kadın çalışanlardan uzak durup

mesafe koymaktadırlar. Bu durum yönetici olmayan kadınların hem iş ortamında hem de sosyal hayatta işlerinin daha zor hale gelmelerini sağlamaktadır. Burada ki en önemli kısım, sözü edilen sendromun yönetici konumunda çalışan ve iş arkadaşlarına göre başarıları ile daha ön plana çıkan kadın çalışanlar arasında görülmesidir. Bu bireyler, erkek egemen örgüt kültürüne ayak uydurmuş ve kadın çalışanları kendilerine eşit görmeyen hegemonik erkek profesyonelleri gibi astı veya rakibi konumundaki kadınlar için hayatı daha çekilmez hale getirirler ve desteklerini diğer kadın çalışanlardan esirgemekten çekinmezler (Baykal, 2018).

Kraliçe sendromu, genellikle kişinin kendini diğerlerinden üstün veya özel hissetmesiyle ilişkilendirilir. Ancak bu durum, çevresindeki insanlarla ilişkilerinde bazı sosyal görünmezlik türlerine yol açabilir. Empati eksikliği, manipülatif davranışlar, ilgisizlik veya reddedilme hissi gibi durumlara neden olmaktadır. Yapılan bir çalışmada bazı kadın çalışanların diğer hemcinslerinden kendilerini izole ederek farklı olmaya çalışmalarının temelinde, geçmiş iş hayatında yaşadıkları cinsiyet odaklı olumsuz deneyimler yüzünden ait oldukları cinsiyet grubundan ayrışmayı ve uzaklaşmayı anlamlı bir strateji olarak kabul etmektedir (Derks, vd., 2011).

Bölüm 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmanın katılımcıları, veri toplama araçları, verilerin toplanma süreci, verilerin analizi ve geçerlik güvenilirlik başlıklarına yer verilmektedir.

3.1 Araştırmanın Modeli

Araştırmanın bu bölümünde, Hatay ilindeki Sivil Toplum Kuruluşların da çalışan Türkiye’li ve Suriye’li kadınların öznel durumlarını ve çalışma hayatındaki deneyimlerini ele almayı amaçlayan araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Kümbetoğlu (2017)’ye göre, araştırmacının odak noktası anlamlandırma ve yorumlama süreçlerini içeren nitel araştırmadır. Bu tür araştırmanın amacı, sosyal gerçekliği anlamak ve derinlemesine incelemek, aynı zamanda sosyal dünyayı şekillendiren bireylerin profillerini oluşturmaktır. Nitel araştırma, disiplinler arası bir bakış açısına dayanarak, araştırma probleminin yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi tercih eden bir yöntemdir. Araştırma konusu olan durumlar ve olaylar kendi koşulları içerisinde ele alınır ve kişilerin bu durumlara yükledikleri anlamlar açısından değerlendirilir (Altunışık ve ark., 2010).

Fenomenolojik araştırma deseni ise, bireylerin belirli bir fenomeni, kavramı veya deneyimi nasıl algıladıklarını, duygusal olarak nasıl deneyimlediklerini ifade etmelerine olanak tanımak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose ve ark., 1995). Fenomenolojinin temel hedefi, insan deneyimini derinlemesine anlayabilmektir

(Van Manen, 2007). Araştırmacılar fenomen ile ilgili deneyime sahip olan bireylerden verileri toplar ve bu veriler doğrultusunda bütüncül bir betimleme oluşturulur. Betimleme ise, katılımcıların deneyimlerinin özünü tanımlayarak onların “neyi”, “nasıl” deneyimlediklerini ortaya çıkarır (Moustakas, 1994). Her insanın deneyimi kişisel ve özgündür. Bu bağlamda fenomenolojik yaklaşım, bir fenomenle ilgili farklı bireylerin deneyimlerini anlamak ve ortak noktalarını ortaya çıkararak evrensel nitelikteki açıklamaya indirgemektir.

3.2 Araştırmanın Katılımcıları

Bu araştırma Hatay ilinde Sivil Toplum Kuruluşlarında çalışan toplam 6 kadının katılımları ile gerçekleşmiştir. Katılımcılara ulaşmak için kartopu yöntemi kullanılmıştır.

Pilot çalışma öncesi birçok ulusal, yerel ve uluslararası kuruluşlar ile irtibata geçilmiştir. Olumlu geri dönüş veren kuruluşlar ile randevu alarak yerinde ziyaretler yapıp görüşülmüştür. Bu ziyaretler esnasında çoğu Türkiyeli ve Suriyeli çalışanlar ile mülakat imkânı bulunulmuş, araştırma hakkında genel çerçevede bilgiler aktarıp bu yönde yerinde gözlemler ve görüşme ile pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar 25-35 yaş aralığında olup 3 Türkiyeli kadın Hatay’ın yerli halkındandır. İkiisi üniversite mezunu ve biri lise mezunudur. Türkiyeli kadınlardan ikisi farklı STK’larda yönetici olarak görev almaktadır. İlk katılımcı K1, ulusal bir sivil toplum kuruluşunun sorumlusu olan Türkiyeli kadın çalışandır. K1 aracılığıyla yerel kuruluşta yönetici çalışan diğer K2 katılımcıya ulaşılmıştır. Türkiyeli lise mezunu çalışan kadın işçi konumundaki K3 ise ulusal bir STK’da çalışmaktadır.

3 Suriyeli kadınlardan biri yüksek lisans mezunu ikisi üniversite mezunudur. Yüksek lisans mezunu olan Suriyeli çalışan uluslararası bir STK’da sorumlu bir yetkili olarak görev almakta olan K4 katılımcıdır. Diğer iki Suriyeli kadın K5 ve K6 ise yerel

ve uluslararası STK'da işçi olarak çalışmaktadır. Suriyeli çalışan kadınların hepsi Suriye savaşı çıktıktan sonra, farklı zaman aralıkları ile Türkiye'nin Hatay iline göç etmiş ve süreç içinde kendilerine bir yaşam kurmuşlardır.

6 Şubat 2023 tarihli deprem öncesi gerçekleşmiş olan pilot çalışmada birçok katılımcı ile görüşme sözü alınmış olmasına rağmen, deprem sonrasında birçok katılımcıya ulaşılamamıştır.

3.3 Veri Toplama Araçları

Görüşme, araştırmaya katılan katılımcıların belirli bir konuda duygu ve düşüncelerini ifade etme faaliyeti olarak tanımlanır. Görüşme tekniğinin temel amacı, bireyin iç dünyasına girerek onun bakış açısını anlamaya çalışmaktır. Görüşmenin aracılığıyla incelenen konu hakkında, bireyin zihinsel algıları, düşünceleri, niyetleri, deneyimleri ve yorumları gibi gözlemlenemeyen bilgilere ulaşmayı umut eder (Sönmez ve Alacapınar, 2011). Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme verileri çevrimiçi platformda görüntülü ve sesli görüşme esnasında notlar alınarak elde edilmiştir.

Pilot çalışmasında yapılan yerinde gözlemler ışığında, bu araştırmanın verilerini oluşturan katılımcılar ile görüşmeler çevrimiçi platform olan Skype ve Whatsapp' ta gerçekleşmiştir. Online görüşmeler esnasında katılımcıların çoğu kaldıkları konteynır veya çadır gibi yerlerde zaman zaman internet bağlantısı sorunu yaşamış olsalar da, görüşmelerimiz 30-40 dakika arasında gerçekleşmiştir. Bazı katılımcıların görüşmeleri esnasında, rahat bir konumda olmadıklarından veya internet bağlantı kalitesinin uzun süreli sorun yaratmasından kaynaklı görüşmeler ertelenmiş ve daha sonra katılımcıların kendilerini daha müsait hissettikleri bir vakitte gerçekleştirilmiştir. Bazı katılımcılarla iki kez görüşme yapılmıştır. Araştırmacı,

katılımcıların buldukları durumun ve sürecin zorluğuna hassasiyet göstermiş, gündelik hayat ve kişisel deneyimlerine de önem vermiştir.

3.4 Verilerin Toplanma Süreci

Araştırma süreci öncesi ilk olarak, Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü'nden, Yüksek Lisans Tez Öneri formu doldurulmuş ve onay alınmıştır. Daha sonra Bilimsel Araştırma Etik Uygunluk formu doldurularak, Doğu Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na iletilmiştir. 21 Aralık 2022 tarihinde başvuru onaylanmıştır. Pilot çalışmasında ise, Aralık ve Ocak aylarının 2022 yılında düzensiz aralıklar şeklinde Hatay ilinde bulunan birçok sivil toplum kuruluşlarına yerinde ziyaretler gerçekleştirilmiş, orda çalışanlarla sohbet edilmiş ve yerinde gözlemler yapma fırsatı olmuştur.

Araştırmanın verilerini oluşturan toplama süreci ise, 12 Kasım 2023 tarihinde başlanıp 24 Aralık 2023 tarihinde son bulmuştur. Ancak Hatay'da yaşanan depremden dolayı görüşmeler çevrimiçi gerçekleşmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak 3 Türkiyeli 3 Suriyeli toplam 6 kadınla görüşülmüştür. Araştırma hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Gizlilik ve gönüllülük esası hakkında katılımcılara bilgi verilmiştir. Bu süreçte katılımcılardan katılım onayı alınmış gizlilik gereği katılımcılardan isim soy isim gibi kişisel hiçbir bilgi istenmemiştir. Analiz sürecinde veriler titizlikle incelenmiş ve değer niteliği olan veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Suriyeli katılımcıların dil sorunu olup olmadıklarına bakılmıştır. Türkiye'de uzun süre bulunmaları ve eğitim hayatlarına Türkiye'de devam etmiş olmaları nedeni ile katılımcıların Türkçeyi gayet akıcı ve anlaşılır konuştukları, Türkçe dilini

konuşmakta ve görüşme esnasında soruları yanıtlamakta zorlanmadıkları gözlemlenmiştir.

3.5 Verilerin Analizi

Genellikle Sosyal Bilimler alanında kullanılan bir yöntem olan nitel araştırmalar yöntemi, veriler analiz edilirken, anlam üretmek ve tüm verilerin neyi temsil ettiğine dair açıklamalar sunabilmek amacıyla oluşturulan bir sınıflandırma ve yorumlama sürecidir (Çelik ve ark., 2020). Nicel ve nitel araştırma yöntemleri arasındaki en dikkat çekici farkın verilerin analiz süreci olmasıdır (Özdemir, 2010).

Nitel çalışmalarda en çok kullanılan analizlerden biri içerik analizidir. İçerik analizinin konusu, iletişim sürecindeki metinlerin kendisidir. Amacı ise, metinlerin içeriğinden çıkarılabilecek sosyal gerçeklikleri belirlemektir. Bu analiz, metnin içeriğini değerlendirmenin yanı sıra, metinle ilişkili olan daha geniş içerikleri de göz önünde bulundurmaya hedefler. Bu bağlamda, içerik analizi yalnızca metnin kendisini değil, aynı zamanda metnin ötesindeki bağlantıları da ele alır (Gökçe, 1995). Başka bir ifade ile, içerik analizinin temel hedefi, metinlerdeki bilgi yığını düzenli bir şekilde minimize etmektir. Bu perspektifle, araştırma sorusu, yöntem ve içerik açısından ana belirleyici ölçüt olarak karşımıza çıkar (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Nitel içerik analizinde, metnin belirli temalar üzerinden kategorilere ayrılması ve sosyal gerçekliklerin çeşitli tanımları ile betimlenmektedir. Düzenli kodlama ve kategorileştirme sistemleri, yeni teorilerin ve modellerin gelişimine olanak sağlar. Ayrıca mevcut teorilerin doğrulanmasına ve belirli fenomenler hakkında çıkarımlar yapılmasına yardımcı olmaktadır (Gül ve Nizam, 2021). Bu doğrultuda araştırma için tercih edilen fenomenolojik yaklaşım ise, farkında olduğumuz ancak derin ve detaylı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Günlük yaşantımızda karşılaştığımız olaylar, deneyimler, algılar veya durumlar gibi farklı biçimlerde ortaya

çıkabilir. Ancak söz konusu olguları tam olarak anladığımız anlamına da gelmemektedir. Bu nedenle, fenomenoloji, günlük hayatta sıkça karşılaştığımız, bize tanıdık gelen ancak tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için kullanılıp, uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bu araştırmada çalışan kadın katılımcıların görüşme sürecinde vermiş oldukları yanıtlar, araştırma probleminde sorulan sorular doğrultusunda tema haline getirilmiştir. Bu temalara ulaşılırken, fenomenolojik yaklaşım ile, iş yaşamındaki kadınların neler yaşadıkları, nasıl etkilendikleri ve sonucunda neler yaşadıkları gibi durumlara odaklanarak deneyimlerinin farklı açılardan ne anlama geldiği ortaya çıkartılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda elde edilen ana temalar; sosyal görünmezlik, cinsiyet ayrımcılığı ve göç şeklinde olmuştur. Bu temalara ait veriler ve bağlamlar belirlendikten sonra içerik analizi yapılmıştır.

3.6 Geçerlik Güvenirlik

Geçerlik-güvenirlik, nicel çalışmaların aksine nitel araştırmalarda farklı ele alınır. Nicel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik, güç analizi ve sayısal göstergelerle kanıtlanmaktadır. Nitel araştırmalarda ise, inanılabilirlik, sonuçların tutarlılığı ve doğruluğu gibi durumlarla ifade edilmektedir (Krefting, 1991). Geçmişten günümüze nitel araştırmalara yönelim daha da çok artmakta olduğunu ve paralelinde tartışma konusu olduğunu ifade eden (Braun ve Clarke, 2013), bu tartışmanın bazı nedenlerinden, nicel çalışmalarda geçerlik güvenilirlik olmasının, nitel araştırma da ise, güven duyulabilirlik olarak ifade edilen ölçütlerin yerine getirilmesi söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Nicel araştırmacılar duygusal ve fiziksel olarak araştırmaya dahil olmaz ve veri seti olarak sayıları kullanırken, nitel araştırmacılar ise,

doğrudan araştırmaya dahil olur ayrıca, ortamları, resimleri ve kelimeleri kullanarak bir taraflı söz konusu araştırmanın merkezinde olmaktadır.

Geçerlik, nitel ve nicel çalışmalarda aynı anlama gelmemektedir. Nicel araştırmada geçerlik, var olan olgunun doğru ölçülenmesi amaçlanırken, nitel araştırmada ise, araştırmacının incelediği çalışmayı, katılımcıları objektif bir yaklaşımla gözlemleyip değerlendirmesi olarak ifade edilmektedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Güvenirlik ise, tıpkı geçerlilikte olduğu gibi nicel ve nitel araştırmalar da farklılık göstermektedir. Bir araştırmanın tekrar edilebilirliği nicel çalışmanın güvenilirliğini etkileyen önemli bir faktördür. Nitel araştırmada ise, tekrarı mümkün olmayan olay ve olgunun varlığı iki çalışma arasındaki en belirleyici faktör olmaktadır (Büyüköztürk ve ark., 2008).

Veri setindeki bir eylemin, yorumun en az iki kez tekrar etmesi düzenli ya da tutarlı olması örüntüyü oluşturabilmektedir. Araştırmacı, katılımcıların yaşam ve çalışma şekillerinin nispeten tutarlı olduğunu gösterecek bu örüntüleri aramıştır. Bu örüntüler insanların günlük yaşamlarında ki alışkanlıklarını ve onlar için nelerin önemli olduğuna dikkat ederek güvenilirliğin artırılmasına çaba göstermektedir. Bu araştırma da geçerliğin bir özelliği olarak, karşılıklı yapılan görüşmeler sürecinde elde edilen veriler bir araya getirilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda verilerin doğruluğu konusunda katılımcı teyidi alınmıştır. Katılımcıların ifadeleri yorum yapılmaksızın sunulmuştur. Katılımcıların çoğu ile, en az iki kere görüşülmesi sonucu verilerin tutarlılığı gözlemlenmiş ve dikkate alınmıştır.

Bölüm 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın amaçlarından yola çıkılarak elde edilen bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

4.1 Araştırmaya Katılan Çalışan Kadına Yönelik Bilgiler

Bu kısımda STK’da çalışan kadınlarla gerçekleşen görüşmeler sonucu elde edilen bazı demografik bilgiler ‘Tablo 1’ de yer almaktadır. Görüşmelerin gizliliği nedeniyle katılımcılar ‘K’ olarak belirtilmiştir.

Tablo 1: Katılımcı Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Vatandaşlık	Eğitim Durumu	Yaş
K1	Türkiye	Lisans	31
K2	Türkiye	Lisans	27
K3	Türkiye	Lise	34
K4	Suriye	Yüksek Lisans	28
K5	Suriye	Lise	26
K6	Suriye	Lisans	27

4.2 Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezliğe Maruz Kalmalarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın, Sivil Toplum Kuruluşlarında çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadın katılımcılara “sosyal görünmezliğe maruz kalıyor musunuz?” sorusuna dair, verilen

yanıtlarda tüm katılımcıların çeşitli nedenlerle görünmezliğe maruz kaldığı bulguları elde edilmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında sosyal görünmezliğin varlığına ulaşılmaya çalışılan görüşmeler sonucu elde edilen yanıtlar, detaylı şekilde incelenmiş ve ‘sosyal görünmezlik’ ana teması belirlenmiştir. Belirlenen bu temanın altında yatan etkinin ‘göz ardı edilme’ olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca görünmezlik bağlamında yaşadıkları duygularını defalarca yinelemişlerdir. Tablo 2’de temalar ve ortaya çıkan kodlar yer almaktadır.

Tablo 2: Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezliğe Maruz Kalmalarına İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcılar
Sosyal Görünmezlik	Gözardı edilme	Emeğin yok sayılması Kimse dinlemiyor, görmüyor... Dikkate alınmamak Erkeğin daha çok saygı görmesi	K1, K2, K3, K5, K6
	Duygu durumu	Endişeliyim Çok üzgünüm Çaresizim Motivasyon kaybı	K1, K2, K3, K4

Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu, emeklerinin yok sayıldığını, fikirlerinin ve düşüncelerinin önemsenmeyip dikkate alınmadıklarına dair kodlar ortaya çıkmıştır. Çalışan kadın bireyler, görünmezliğe maruz kaldıklarında sürekli duygu durumlarına vurgu yaptıkları gözlemlenmektedir. Bazı katılımcıların iş yaşamında ve sosyal yaşamda dahi erkeklerin daha çok saygı gördüklerine ve daha çok

imkânlardan faydalandıklarına dair inançlarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

“Şuan yöneticiyim ve bu konuma gelene kadar çok çalıştım. Benden önce erkek bir yönetici vardı. Aslında benim daha erken bu pozisyona gelmem lazımdı. Çünkü ben gerçekten çok mesai harcıyordum, çok çalışıyordum ona rağmen diğer arkadaşı tercih ettiler. Çok üzülmiştim. Neden diye sordum kendi kendime günlerce. Çok zoruma gitmişti. Benden farklı bir şey yapmıyordu ben daha çok çalışıyordum biliyorum. Üstelik benim mesleğimi ilgilendiren bir yerde çalışıyorum. O ise, çok farklı bir alandan gelmişti. Onunla çalışırken bana pekte insancıl davranmıyordu. Bilgileri benimle bilinçli olarak paylaşmıyordu. Burada bir ekip halinde çalışıyoruz. Beni beceriksiz biri olarak göstermeye çalışıyordu. Beni başarısız göstermeye çalışarak küçük düşürüyordu. Yapmadığım, söylemediğim şeylerle sorgulanmak zorunda kalıyordum. Bu beni gerçekten çok üzüyordu. Sürekli kendimi ispat etmek, ve çok dikkatli davranmak zorundaydım. Beni kimse dinlemiyordu, görmüyordu sanki. Fikirlerim duyulmuyordu. Yaptıklarım görülmüyordu sanki. Hep endişeliydim, stresliydim. Severe gelmiş işe artık korkarak gelmeye başlamıştım.” (K1)

“Bağlı olduğumuz merkeze bazen, psikolog olduğum için kendi bilgilerim doğrultusunda çeşitli eğitim ve farkındalık gibi konularla ilgili önerilerde bulunup yapmak istediğim çok şey olurdu. Genelde önerilerim karşılıksız kalırdı. Hiç dikkate alınmazdı. Motivasyonumu kaybettim. Aslında benim alanım, benim işim ama hiç orali bile olmadılar.” (K2)

“Ofis sorumlusu olarak işe alınmama rağmen mutfak işlerini yapıyorum. İstemiyorum. Ama bu işleri maalesef ben yapmak zorunda kalıyorum. Çok çaresiz hissediyorum. Akşam eve gidiyorum orda ev işi çocuklar yemek derken, gece yarısını buluyor işimin bitmesi... dinlenemiyorum. Oturdum ağladım defalarca. Hayatıma

ağladım, sanki sadece getir götür ayak işleri yapan biriydim işte, basit hiç değeri olmayan biri.” (K3)

“Burada Şuan yöneticiyim. Ama buraya yönetici olarak girmek için yıllarca çok mücadele ettim. Birçok zaman yok sayıldım her anlamda. Birçok sorun yaşadım hangi birini anlatayım. O an çok üzülüyordum, hatta çok ağladığım oldu, sonra kafama takmamaya başladım ayrıca burası benim memleketim değil. Birçok Őeyi görmedim. Glp geçtim. Eğer kafama takıp sürekli zlseydim Şuan bu konumda olmazdım.”(K4)

“Erkeklerle her zaman aynı işi yapsakta daha yüksek maaş alıyor daha çok saygı görüyorlardı. Onlara daha çok imkan sağlanıyor. Bu durum Türkiye de de varmıŐ. İŞ hayatına girince bunu farkettim. Ama bizim orası, yani Suriye kadar değil, tabi burası daha iyi kalıyor. (K5)

“Bazen ne yaparsan yap, kimse seni görmez, kimse seni düŐünmez bile. Buraya geldiğimden beri hep çalıştım, kaç senedir bu kuruluşta çalışıyorum. Hayatım boyunca çalıştım ama asla bir erkeğin gördüğü saygıyı görmedim. Üstelik hem evde hem dışarda çalışmama rağmen, önceden çok üzülürdüm, hasta olurum. Ama yine kimsenin umrunda değilsin ki, sonra zlmemeyi öğrendim böylesi daha rahat. Başka are yok. İŞ yerinde de olsa evde de olsa görevlerimiz var bizim kadın olarak...”(K6)

Toplumsal cinsiyet eŐitlięine uymama ve ataerkil düŐüncenin hâkim olması bu ayrımcılık ve dışlanma davranışlarını tetiklediğini ve bireylerin cinsiyetlerinden bağımsız ortaya sundukları emek ve iş kalitesinin göz ardı edilip, yok sayılmasına önemli derecede etkili olmuştur. Bu bağlamda katılımcılar derin üzüntü duyduklarını vurgulamıŐ, değersiz hissettiklerini, endiŐe duyduklarını ve motivasyon kaybına uğradıklarına dair psikolojik ve sosyolojik problemlerle karŐılaŐarak, çaresizliklerini ifade etmişlerdir.

4.3 Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Suriyeli ve Türkiyeli Kadınların Sosyal Görünmezlik Bağlamında Yaşadıkları Deneyimlere İlişkin Bulgular

Sivil toplum kuruluşlarında çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların çalışma hayatlarında sosyal görünmezlik bağlamında yaşadıkları deneyimler nelerdir? “Çalışma hayatlarını ne yönde ve nasıl etkilemektedir?” sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde, cinsiyet ayrımcılığı ana teması belirlenmiştir. Tablo 3’de ayrıntılı bilgiler ile ortaya çıkan kodlar yer almaktadır.

Tablo:3 Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Suriyeli ve Türkiyeli Kadınların Sosyal Görünmezlik Bağlamında Yaşadıkları Deneyimlere İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcılar
Cinsiyet Ayrımcılığı	Kamusal alan-Özel alan	Sahada çalışma Kadın olma Öncelikli işten çıkarılma	K1, K2, K3, K4
	Ötekileştirilme	Mutfak temizlik işleri Dil becerisi	K3, K5,K6
	Eğitim Durumu	Akademik gelişim Çok çalışmalıyım	K1,K2,K3, K4, K5,K6
	Savunma mekanizması	Yerimi sabitleştirmeliyim Duyarsızlaşma	K1, K2,K3

Tablo 3’de görüldüğü üzere, bazı katılımcıların saha da çalışmak istemelerine ve saha da çalışabilmek için yeterli becerilere sahip olmalarına rağmen, kadın olmaları dolayısıyla engellendikleri ve cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldıkları görülmüştür. Kadının kamusal alanda(saha da) çok bulunmaması gerektiği, bu alanın daha çok erkeğe tabi olduğu ve kadının özel alanda(iç mekan de) bulunmasının daha iyi olduğu

gibi algı ile, çalışan kadınlara dolaylı ya da doğrudan yapılan dayatmaları ifade eden görüşlere baktığımızda:

“Gidip sormuştum. Neden onu(erkek) tercih ettiniz ben gerçekten alanımda iyi olduğumu size ispatladığımı düşünüyorum. Neyi eksik yaptım diye sormuştum. En son ısrarlarıma dayanamayan biri çıkıp sonunda itiraf etti. Dedi ki, sen iyisin ve bizimle çalışmaya devam edeceksin, biz senden memnunuz. Ancak işlerimiz yoğunlaşıyor sahada çalışmalarımız olacak. Bir kadın için çokta uygun olmadığını düşündük.”(K1)

“Psikolog olmama rağmen saha da çalışma imkanı bana verilmezdi pek. Sürekli bina içindeydim. Ama ne kadar manidar ki, depremden sonra artık sahadayım. Ne de olsa bizi kapatacakları bir bina kalmadı...”(K2)

“Sahada da çalışmak istiyorum benim de Arapçam var. Mültecilerle konuşabilirim dedim. Ama benim gibi işçi olan bir adam var onu alıyorlar o gidebiliyor. Biliyorum o erkek olduğu için daha çok onu tercih ediyorlar.”(K3)

“Kadın olduğum için zor olacağımı biliyordum kendi ülkemden biliyorum. Ama burda Suriyeli olduğum için daha çok zorlandım ben. Özellikle erkekler tarafından daha çok engellendim. Çok kişi bana evine git çocuklarına bak senin ne işin var dışarda dediler.”(K4)

“Yani kadın olduğum için ayrımcılığa uğradım. Çünkü Suriyeli erkekte olsa Türkiyeli erkekte olsa benden daha yüksek maaş alıyorlar ve benden daha çok imkanlardan faydalanıyorlardı. Kadınların değeri pek yok biliyorum, ama burası Suriye den biraz daha iyi bence. K6)

Erkek hegemonyası düşüncesini doğrular niteliğinde, kadına yüklenen sorumluluklardan olan temizlik, mutfak hizmeti gibi işlerin iş yaşamında da çalışan kadınlara bir şekil dayatıldığına dair bulgulara ulaşılmıştır. Kadını iş yaşamında da ötekileştiren zihniyetin, ev içerisinde kadına yüklenen sorumlulukların iş yaşamında

da aynı sorumlulukları yapması gerekliliği inancı, kadınla bütünleştirilen bir eylem durumuna gelmektedir. Ayrıca işten çıkarılma gibi durumlar söz konusu olduğunda katılımcılardan bazıları kadınların öncelikle işten çıkarıldıklarını ve bu durumu yaşadığını belirtmiştir. Bu bulgulara ait ifadeler şu şekildedir:

“Bir defasında duydum konuşuyorlar. Ben ev geçindiriyorum çocuk bakıyorum daha çok kazanmam gerekir. Burda kalıp çay kahve yapmaktan daha çok şey yapabilirim. Ben kadın mıyım servis yapayım demişti. Halbu ki çaycı olarak işe alınmamıştım.” (K3)

“İlk geldiğim zamanlar iş bulmakta zorlandım. Öncesinde hep temizlik işleri gibi işlerde çalıştırıldım, ne de olsa temizlik kadın işi...” (K6)

“Deprem oldu sonrası işten çıkarmalar oldu. Benide çıkarmışlardı. Genelde kadınları çıkardıklarını farkettim. Önce kadınlar... Birde önce Suriyeli kadınlar. Demekki bir sorun olduğunda önce kadınlar gözden çıkarılıyor hatta en önce göçmen kadınlar sonra burdaki kadınlar ama en son erkekler kalıyor.” (K5)

Katılımcılar daha görünür olabilmek için, profesyonel iş yaşamlarında ve sosyal anlamda uğradıkları baskının yanı sıra kendilerine de çok baskı uygulamış oldukları gözlenmektedir. İş yaşamında kendilerine daha kalıcı yer bulabilmek adına, eğitim anlamında kendilerini daha çok geliştirme ihtiyacı hissetmişler ve daha çok çalışıp emek ortaya koymuşlardır. Bazı katılımcıların akademik kariyer yapması ve çeşitli eğitimler almalarına kendilerini yönlendirerek daha görünür olmaya gayret gösterdikleri ifade edilmiştir. Kendilerini eğitim anlamında geliştirme veya daha farklı alternatifler bulma konusunda imkân bulamayan kadınlar olsa da, tüm çalışan kadınların ortak noktası işlerinden çıkmamak için ellerinden gelen çabayı gösterdikleri bulgular arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda ki bazı ifadeler şöyledir:

“Kendime sürekli daha çok çalışmalısın, başka ne farklı yapabilirim derken, Arapça öğrenmeye başladım. Master yapmaya karar verdim. Her şekil daha iyi olmam lazım diyordum. Kendimi ispat etmem lazımdı sürekli.”(K1)

“Yani psikologum ben, buranın yerli halkından olduğum için Arapça da konuşabiliyorum. Artık üniversite mezunu olmakta yetmiyor. Başka ne yapabilirim diye düşünürken Arapça okuma yazmayı öğrenmeye başladım. Kendimi işyerinde sabitleştirmek için elimden geleni yapmak zorundayım.”(K2)

“Ben bu işe ofis sorumlusu olarak alındım ama zamanla gördüm ki işim harici herşeyi ben yapar olmuşum. Yaptırıyorlar... İstemiyorum ama işimden olmak var. Bari kendime dedim ki daha çok çabalayım, kendimi geliştireyim, belki yükselirim, arada sırada eğitimler olur burada bende kuruluşun eğitimlerine katılırım, Arapçamda var zaten konuşabiliyorum tek üniversite mezunu değilim. Okuyamadım işte... Daha çok çalışırsam daha çok kazanırım ve değer görürüm belki dedim. Ama çok zor...”(K3)

“Türkçem çok iyi, senelerdir çok iyi okuma yazma öğrendim. Şuan yöneticiyim. Ama buralara gelene kadar çok şey yaşadım. Başıma çok şeyler geldi. Hem ben master mezunuyum. Kaç dil biliyorum. Şuan iyi pozisyondayım. Bence bunu hakke diyorum.”(K4)

“Kocamın yardımları sayesinde ve Türkçeyi de öğrendiğim için şimdi burda çalışıyorum. Burdan önce hep temizlik işleri yaptım. Çok düşük maaşlarla. Şimdi burda tercümanlık yapıyorum.” (K5)

“Aslında kocam asla bu işlerde çalışmama izin vermezdi. Baktı burda kadınlar daha çok çalışır bir şey diyemedi. Bu iş yerinde şimdi temizlik işi yapmıyorum. Edebiyat mezunu olduğum için evrak yazım işlerine yardımcı oluyorum. Üniversite okuduğum için şanslıyım sanırım.”(K6)

Çalışan kadınlar istedikleri konumda ve durumda olamasalar bile, bu görünmezliğe maruz kalmayı kabul ederek, dışlanmayı ve ötekileştirmeyi kendileri de göz ardı etmeye başlayarak kendilerince bir savunma mekanizması oluşturdukları durumu ortaya çıkmıştır. Bu savunma, gerçekleşen tüm sorunları görmezden gelmek, duyarsızlaşmak olarak göze çarpmaktadır.

“Ofis işlerine bakacam diye girdiğim iş yerinde, ben mutfak işlerine bakıyorum. Sonra eve gidip orda da kadın işlerini yapıyorum. Artık bunaldığımı hissediyorum. Ama erkekler böyle değil. Bende artık pes ettim. Duygusuzca işe gidip geliyorum işte...”(K3)

“Bariz bir dışlanmaya maruz kalmadım ama çok şahit oldum başkalarına. Dolayısıyla endişeliyim. Birgün benim de başıma gelebilir. Ben çok problem yaşamam da her an sorun olabilir. Kadınlar bu sistemde kaygan zeminde. Bazen olanları görmezlikten gelmek zorundayız. Yerimizden olmamak için. Aslında üzücü, ama başka çaresi yok gibi. Bu durum tek bir kişi ile düzelemez.” (K2)

4.4 Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezlikleri Bağlamında Göç Nedeniyle Yaşadıkları Deneyimlere İlişkin Bulgular

Araştırma sorularından, sivil toplum kuruluşlarında çalışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların göç nedeniyle sosyal görünmezlikleri bağlamında bir değişim gerçekleşmiş midir? “Gerçekleşmiş ise bu değişim nasıl ve ne yönde olmuştur?” sorusuna ilişkin yapılan görüşmelerde verilen yanıtlara göre bulgular incelendiğinde, Türkiyeli yerel kadınların çoğunun Arapça konuşabildikleri görülmüştür. Ayrıca, Suriye'nin kültürel yapısından kaynaklı kadınlarını yabancı erkeklerle konuşturup, görüştürmemelerinden dolayı yakın geçmişte yerel halktan olan kadın çalışanlara daha çok istihdam olanağının arttığı belirtilmiştir. Bu durum göç'ün yerel halka istihdam

imkânı sağladığını göstermektedir. Türkiye’li kadınların, işlerinde daha kalıcı olabilmek adına, hiç Arapça bilmeyenlerin Arapça öğrendikleri, sadece Arapça konuşabilenlerin de Arapça okuma yazma öğrenmeye başladıkları ifade edilmiştir.

Tablo: 4 Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Türkiyeli ve Suriyeli Kadınların Sosyal Görünmezlikleri Bağlamında Göç Nedeniyle Yaşadıkları Deneyimlere İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcılar
Göç	İstihdam	Savaştan sonra yerli halka iş imkanı	K1,K2,K3
	Arapça ve Türkçe gelişimi Rekabet	Arapça okur yazar olmak Türkçe okur yazar olmak	K1,K2,K3, K4,K5,K6
	Göçmen olma	Entegrasyon	K1,K4,K5, K6

Tablo 4’ de görüldüğü üzere, dil becerisi edinme savaş sonrası yerel halkın daha çok istihdam olanağı olması ve göçmen olan bireylerin ve göç alan toplum bireyelerinin entegrasyon süreci belirtilmiştir. Son zamanlar da Suriyeli kadınların Türkçeyi çok iyi öğrenmeleri, ayrıca kendi ana dili olan Arapça da okur yazar olmaları ve özellikle ihtisas sahibi olan Suriyeli kadınların ilaveten İngilizceyi de biliyor olmaları, istihdam anlamında daha fazla yer almaya başladığına dair işaretleri göstermektedir. Suriyeli çalışan kadınların ise, kadın olmalarından önce savaştan kaçan, muhtaç durumdaki göçmen olmalarından, artı kadın olmalarından ötürü, ucuz işçiliğe tabi olduklarını, dışlandıklarını defalarca vurgulamışlardır. Özellikle eğitimli Suriyeli kadınların, daha çok eğitimler alarak ve yerleştikleri bu topluma entegre olmaya çalışarak, sahip oldukları dil becerilerinin farkına vardıkları gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda ki katılımcıların bazı görüşleri şu şekildedir:

“Göç sonrası aklımda hiç olmazken üstelik işimde daha kalıcı olabilmek adına, Arapça öğrenmeye başladım. Bu alanda kendimi daha geliştirmek ve mültecilerle iletişimi daha iyi kurmak için. Kültürlerini tanıdım. Bazı sıkıntılar oluyor elbette. Kültür çatışması, beraber yaşama becerisi oluşturmak gerekti. Aslında Suriyeli kadınlarla iletişim kurmak ve yardımcı olmak için daha çok çalışan kadına ihtiyaç oldu. Çünkü Suriyeli erkekler, kadınlarının başka erkeklerle konuşmalarına yaklaşmalarına izin vermiyorlar. Dolayısıyla bizim gibi iş yerleri, kadın çalışan sayısını biraz daha arttırmak zorunda kaldı. Sanırım bu yerli kadınlarımızın çalışması için bir fırsat olmuştur. Üstelik burada Arapça dil sorunuda pek olmuyor. Yerel halkın çoğu zaten Arapça biliyor.”(K1)

“Benim için Arapça konuşabiliyor olmam bu işe öncelikli alınmamı sağlamış oldu. Göç sürecinin, Arapça konuşabilen kadın çalışan alınması konusunda iyi olduğunu düşünüyordum. Ancak son yıllarda, Suriyeli, özellikle eğitilmiş kadın sayısının başvurularının artması, Türkçeyi zaten öğrenmişler, bir de İngilizcelelerinin olması üzerine daha çok tercih edilir oldular. Bu da yerli kadınlarımızın iş hayatına girmelerini sanki zorlaştırdı. Artık tercümanlık işine gerek kalmıyordu. Okur yazar Arapçası, Türkçesi, İngilizcesi olan Suriyeli kadınlar varken ki bazıları buna rağmen düşük maaşla çalışmayı kabul ediyor, yerli kadınlarımızı bu anlamda geri plana yittiğini düşünüyorum. Özellikle de üniversite mezunu mesleği olmayan kadın ise... Zaten erkekler konusunda bir sıfır gerideyken kadınlarımız birde mültecilerin şimdiki durumundan sonra iki sıfır geriye düştüler.”(K2)

“Lise mezunu olmama rağmen eğer işe alındıysam bence Arapça konuşabiliyorum diye. Yazmam okumam yok Arapçadan ama iyi konuşurum. Buraya gelenlere de arada tercüme ediyorum.”(K3)

“Burada ki ortama topluma alışmam zor oldu. İş yerinde göçmen bir kadın olarak kabul edilmem kadın olarak çalışan olmamdan daha büyük sorun oldu. Benim şansım okumuş olmam ve burda hep eğitime devam ettim. Bura da ilk başta çok düşük maaşlarla çalıştırıldım. Birde Suriyeli olduğum için Türkler’den daha düşük maaş alıyordum. Ama aslında Suriyeli bir erkek çalışsa bile ondan da daha düşük maaş alırdım. Ama şuan iyi bir işim var ve yöneticiyim. Üstelik master mezunuyum ve Arapça okur yazar, Türkçe okur yazar ayrıca İngilizce becerim çok iyidir” (K4)

“Savaştan sonra buraya gelmek zorunda kaldık. Çok zorlandık. Önce mülteci kamplarında yaşadık. Sonra bir şekil yaşamaya devam ettik. Benim kocam savaşta öldü. 3 çocuğumla bir başıma kaldım. Ailem de ölmüştü. Kampta veya dışarda bir başına çocuklar ile kalmak çok zor özellikle kadınsanız. Ne koca ne baba ne abi kimse yok. Erkeklerin direk hedefi oluyorsunuz. Kadın olmamdan önce göçmen olduğum için dışlandım buna hepimiz inanıyoruz. Burdan biriyle evlendim. İlk başta çok kötü şeyler söylediler bana ama şimdi öyle değil. Kocamın yardımları sayesinde Türkçeyi de öğrendim şimdi burda çalışıyorum. Burdan önce hep temizlik işleri yaptım. Çok düşük maaşlarla. Şimdi burda tercümanlık yapıyorum. Göçmen bir kadın olduğum için bazı fırsatlardan faydalanamadım. Bunu biliyorum. Ama neticede buralı değilim ki..” (K5)

“Ben edebiyat mezunuyum. Ama bu savaş olduktan çok sonra biz geldik. Buranın kültürüne alışmam zaman aldı. Türkiye’ye gelmek istemedik başta ama mecbur kaldık.. Burda hayatta kalmak için ekstra iş yapmam gerekiyordu. Kadın olduğum için hep temizlik işleri gibi işlerde çalıştırıldım. Aslında Suriyeli olduğum için bazı zamanlar paramı alamadım. Suriyeden gelen yabancı muhtaç, düşmüş bir kadındım. Bu iş yerinde şimdi temizlik işi yapmıyorum. Edebiyat mezunu olduğum için evrak yazım işlerine yardımcı oluyorum. Üniversite okuduğum için şanslıyım sanırım.” (K6)

Suriye'den göç eden kadınların, yaşadıkları göç sonrası deneyiminde kadın olmalarından önce, savaştan kaçan, mağdur, öteki olan yabancı biri olarak yani göçmen oldukları için daha çok sosyal görünmezliğe maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Türkiyeli ve Suriyeli çalışan kadınlar arasında da zaman içerisinde bir rekabet ortaya çıktığı görülmektedir. Göç sürecinin başlarında, göçün yerel halka iyi iş imkanları sunması, son zamanlar da yerini göçmen kadınların daha çok iş hayatına katılması ile, iş hayatında ki rekabeti kuvvetlendirdiği ortaya çıkarmaktadır. Genel anlamda toplumsal cinsiyet rollerinin inşası üzerine kadınların erkeklere oranla daha çok göz ardı edildikleri, ötekileştirildikleri, cinsiyet ayrımcılığına uğradıkları ve göç sürecinde ise göç eden kadınların göçmen olma olgusundan dolayı katılımcıların sosyal görünmezliğe maruz kaldıkları tüm bulgularda görülmüştür.

Aynı zamanda, hem Türkiyeli hem Suriyeli katılımcıların, cinsiyet ve sosyal kimlikleri üzerinden kesişimsellik göstermesinin yanında, dil becerileri bu kadınların sosyal görünmezliklerine önemli bir etken olabilmektedir. Kültürel farklılıklar kadınların çalışma hayatında ki etkileşimlerini ve gelişimlerini şekillendirebilmektedir. Tüm bu cinsiyet ayrımcılığı, dışlanma, sosyal kimlikler, göç, göçmen kadın olma durumu, eğitim seviyesi, dil becerisi gibi durumlar her iki topluluktan olan kadınların çalışma hayatındaki önemli kesişimselliği işaret etmektedir.

Bölüm 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmanın ortaya koyduğu bulgular ele alınmış ve elde edilen sonuçlar ışığında gelecekte benzer çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Araştırmanın katılımcıları Hatay’da hâlihazır da hizmet veren sivil toplum kuruluşlarında çalışan ve o bölgede ikamet eden Türkiyeli ve Suriyeli çalışan kadınlar ile sınırlandırılmıştır. Bu yüzden araştırmanın genellemeye yönelik temsil edilebilirliği olduğu da söylenebilir. Fakat gerçekleşen deprem dolayısıyla Hatay’ın ve Hatay halkının büyük zarar görmesi sonucunda katılımcılar ile yüz yüze gelinememesi, çevrimiçi görüşmeler sonucu belirli sayıda kişiye ulaşılmıştır. Bu yıkım süreci düzelme gösterdikçe ve normal hayat düzeyine geçildikçe, Hatay’da benzer bir çalışma yapılmak istenirse, daha geniş bir katılımcı kitlesiyle çalışılarak, genel geçerlilik ve temsil edilebilirlik açısından daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilecektir.

İş yaşamında sosyal görünmezliğe ait sivil toplum kuruluşlarında çalışan kadınların görüşleri incelendiğinde bu çalışmada öncelikli bulgu, çalışmaya katılan katılımcıların neredeyse hepsi için, iş hayatlarında maruz kaldıkları görünmezlikle ilgili ifadelerdir. Bu çalışmada, yerel halktan olan çalışan kadınlar ve Türkiye’ye göç ederek yerleşmiş olan mülteci kadınların, iş yaşamında sosyal görünmezlikleri, toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamındaki literatüre dayandırılarak derinlemesine yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerle, nitel çalışma yöntemi ile fenomenoloji yaklaşımı benimsenerek içerik analizi yapılmıştır. Araştırma da ‘sosyal görünmezlik, ‘cinsiyet ayrımcılığı’ ve ‘göç’ gibi temalara ulaşılmıştır.

Araştırma bulgularında, Türkiyeli kadınların çoğunlukla cinsiyet ayrımcılığına uğradıkları özel ve kamusal alan ayrımı olan erkek kamusalı- kadın özel alanı algısının iş yaşamlarında kendilerine, kadın olmalarından dolayı çeşitli nedenlerle dayandırıldığı gözlemlenmiştir. Bu konumlandırma neticesinde erkekler ile aynı iş imkânlarına sahip olmadıkları ve çalışan kadınların emeklerinin ve fikirlerinin genellikle göz ardı edildiği ve ötekileştirildikleri bulgularına ulaşılmıştır. Bu durum kadınların hak ettikleri görünürlüğü alamadıkları ve karar alma süreçlerinde yeterince itibar edilmedikleri sonucunu da ortaya koymuştur. Tüm bu sonuçlarda ki kadının konumlandırılması, cinsiyet ayrımcılığı ve ötekileştirme temelli dayanaklar bağlamında, katılımcıların kendilerini değersiz, üzgün ve çaresiz hissetmelerine neden olduklarını belirtmeleri ile yer bulmuştur. Bazı katılımcıların kadın oldukları için, temizlik ve mutfak hizmeti gibi işlere yönlendirilmeleri ve bu işleri yapmak zorunda bırakılmaları bulgularına ulaşılmıştır. Çalışan kadınlar, bu durumu çözmek için eğitim durumlarını kendilerine önemli bir değişken olarak hedef tutmuşlar ve ortaya konulan emeklerini daha çok arttırarak bu sorunları aşabileceklerine inanarak kendilerince gelişim gösterme gayreti içinde olmuşlardır. Dil becerilerini geliştirmek, çeşitli eğitimler alarak ve akademik anlamda gelişimler göstererek görünürlüklerini ortaya koyma çabası gösterip işten ayrılmamak ve daha iyi pozisyonlar da olmak için kendilerince mücadele ettiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırma bulgularında Suriyeli kadınlarla görüşmeler sonucunda ise, Türkiyeli kadınlar da olduğu gibi sosyal görünmezliğe maruz kaldıkları bulgularına ulaşılmıştır. Ancak Suriyeli kadınların görüşmelerinde vurguladıkları tema kadın olmalarından önce göçmen olma durumlarıdır. Bu çalışan kadınların, kadın oldukları için cinsiyet ayrımcılığına ve ötekileştirmeye maruz kalmalarının farkında oldukları görüşmelerde anlaşılmaktadır. Ancak savaş mağduru, çaresiz ve göçmen olmalarından

dolayı bu görünmezliğe maruz kaldıkları temel inançlarını oluşturmaktadır. Bir katılımcının belirttiği şu cümle, ‘ önce göçmen kadın, sonra yerel kadın, en son erkekler işten çıkarılır’ cümlesi bu inancı desteklemektedir. Suriyeli kadınların iş yaşamlarının da kendilerini daha görünür olma ve var olabilme çabalarında ise, tıpkı Türkiyeli kadınlar da olduğu gibi eğitim durumu seviyesi sık sık vurgulanmıştır. Göç ettikleri sürecin başlangıcından şimdiye kadar Türkçe dil becerilerini çok iyi geliştirdikleri, ana dilleri olan Arapça’nın zaten okuryazarlık düzeyi iyi olmaları ve yanında başka dil becerisine sahip olup akademik anlamda eğitimler alıp kendilerine yer edinme çabaları içinde oldukları bulgular arasında yer almıştır.

Göçün yoğun olarak başladığı ilk zamanlarda yerel halkın Arapça bilmesi dolayısıyla daha çok iş imkânı bulmasına olanak sunmuştur. Fakat günümüze gelindiğinde göç eden kadınların topluma entegre olmaları bunun yanı sıra kendilerini sosyal ve eğitim anlamında geliştirmeleri daha fazla dil becerilerine sahip olup tercümanlık gibi işler için artık yerel halka ihtiyacın azalması sonucunu doğurmuş ve yerel halkın iş bulma veya iş yerinde kalıcı olma imkânlarını dramatik bir şekilde değiştirdiği katılımcıların görüşlerinde belirtilmiştir. Sonuç itibariyle dolaylı olarak bir rekabet ortaya çıkmıştır.

Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının, toplumsal cinsiyet eşitliği, insan hakları, mülteci sorunları gibi konulardaki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Göz ardı edilemeyecek bir gerçek var ki, bu araştırmada elde edilen bulgular ve literatürde ulaşılan bilgiler ışığında sivil toplum kuruluşu tarihinin, devletten ayrışması ve özerk yapı haline gelmesi amacıyla kurulurken dahi, çoğu teorisyenlerin kadın-erkek konumlandırmasını ele alıp, özel alan(kadın)- kamusal alan(erkek) ayrımı yaparak temellendirdiği olgusuyla karşılaşmıştır. Belli başlı reformlarda dahi, ataerkil sistemin etkisi bir şekil sirayet etmiş ve kadın erkek konumlandırmaları şekil

değiştirerek, bazen daha sert bazen daha yumuşak söylemler ve düzenlemelerin geçişi ile günümüze kadar gelmiştir. Tüm bu toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında ki gelişimlerin geçmişten şimdiye kadar gelişim göstermesi görülüyor olsa da, bu durumun çok yavaş ve yetersiz olduğu durumu, günümüz sivil toplum kuruluşlarında çalışan katılımcıların görüşleri doğrultusunda ortaya çıkan sonuç çalışan kadınlar için hala eşitlik düzeyin de yerini tam olarak alamadığı görülmüştür. Katılımcıların STK'ların hizmet kapsamında bu eşitliğe uydukları kamusal alanda biliniyor olsa da, kuruluşlarda çalışan kadınların iş yaşamları ve öznel durumlarında birçok görünmezliğe maruz kaldıkları deneyimleri bulgularda yerini bulmuştur. Bu kuruluşlar da çalışmak istemeye devam ederek, kesinlikle işten ayrılmama çabaları ise, başka iş yerlerine kıyasla STK'da çalışmanın daha iyi karşılaştırması yapmaları inancına dayanmakta ve başka iş yerlerine kıyasla STK'larda toplumsal cinsiyet eşitliği olduğu söylemlerini dile getirmektedirler.

Araştırmanın bulguları sonucu anlaşılan diğer bir durum ise, STK'da çalışan kadınların çeşitli nedenlerle sosyal görünmezliğe maruz kalmalarının dışında katılımcıların kendilerini de görünmez oldukları kabulü ile, gördükleri baskı dışında kendilerine de sosyal, fiziksel ve psikolojik baskı yaptıkları gözlemlenmiştir. Bu durumla baş etme yöntemi olarak, sosyal görünmezliği kendileri göz ardı ederek çalıştıkları iş yerinden ayrılmamak, daha fazla emek sarf ederek konumlarını sağlamlaştırmak, birtakım olaylara duyarsızlaşmak olduğu anlaşılmıştır.

Sosyal görünmezlik ifadesinin, birçok kavramı içinde barındıran (ötekileştirilme, dışlanma, düşüncelerin yok sayılması, varlığının yok sayılması, tanınma, ikincil konumda olma) vb. kavramların hepsini bütüncül ele alan çatı kavram niteliği oluşturabilmektedir. Bu ifade; psikolojik, fiziksel, sosyal, kültürel birçok boyutu bir arada barındırıp genel bir ifade oluşturma anlamında bütüncül bir kavram

olma niteliği oluşturabilmektedir. Tüm bireylerin ve canlıların fiziksel varoluşlarının yanında ruhsal düşünsel ve eylemlerinin, hayatın her alanında ve her deneyimin içerisinde maruz kalabileceği bir olgu olabilme niteliği taşıyan derin ve geniş anlamı olan bir kavram olarak nitelendirilebilir. Ayrıca Sivil Toplum Kuruluşlarında alışan Türkiyeli ve Suriyeli kadınların sosyal görünmezlikleri, araştırma konulu bir çalışmanın var olmaması bu eksikliği tamamlama niteliği taşımaktadır. Bu anlamda, araştırmanın alana katkı sağlayabileceği inancı var olmaktadır.

Sosyal görünmezliğin farklı iş alanları ve sosyal hayatın her alanında hem erkekler, hem kadınlar, hem de çocuklar üzerine çalışmalar yapılabilmesi mümkün olabilir. Annelik olgusu üzerinden, kadının (ev-iş-sosyal) yaşamındaki görünmezliği hakkında gelecek çalışmalara katkı sağlayabilir. Son zamanlarda dünyada sıklıkla yaşanan doğal felaketler ve savaşlar sonucunda bu mağduriyete maruz kalan bireylerin görünmezlik dereceleri, nedenleri ve sonuçları hakkında çalışmalar yapılabilmesi mümkündür. Diğer çalışmalara, bireylere ve toplumlara bu bağlamda farkındalık kazandırma konusunda yol göstermesi ve bir öngörü oluşturması umudu taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Ağır, O. ve Sezik, M. (2015). *Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları*. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 95-124.

Akal, C. B. (1995). *Sivil Toplumun Tanrısı*, İstanbul: Ergin Yayıncılık.

Akın, G. (2006). *Her Yönüyle Yaşlılık*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Alhas, F. (2016). *Cam Tavan ve Cam Uçurum Olgusunun İncelenmesi:Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi.

Alhas, F. (2020). *Kadınların Üst Düzey Yönetici Olmasına Engel Olan Nedenler: Cam Uçurum, Cam Yürüyen Merdiven ve Cam Asansör Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 101-113.

Alican, A. ve Sallan, Gül, S. (2008). *İnsan Hakları Bağlamında Sendikalarda Cam Tavan*. İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 26, 55-77.

Alkan, A. (1999). *zel Alan-Kamusal Alan Ayrımının Feminist Eleştirisi* Çerçevesinde Kentsel Mekân, Kültür ve İletişim, 3(1), 71-95.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Anthias, F. ve Davis, N. (1992). *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour, and Class and the Anti-Racist Struggle*, London; New York: Routledge.

Arendt, H. (2016). *İnsanlık Durumu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arslan, S.(2018). *Osmanlı'dan Günümüze Sivil Toplum Kuruluşları ve Vatandaşlık Eğitime Katkıları*, Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(9), 59-61.

Aslan, S. (2010). *Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm*. Dicle Üniversitesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(33), 188-212.

Ayyıldız Ünnü, N. A., Baybars, M. ve Kesken J. (2014). “*Türkiye’de Kadınların Üniversiteler Bağlamında Yetki ve Karar Verme Mekanizmalarına Katılımı*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 42, s. 121-134.

Azaklı, S. (1997). *Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye*, Yeni Türkiye Dergisi, Sivil Toplum Özel Sayısı, yıl:3, 224-230.

- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). *The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation*, Psychological Bulletin, 117(3), 497-529.
- Baykal, E. (2018). *Sosyal Kimlik Teorisi Perspektifiyle Kraliçe Arı Sendromu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 8(16), 160-170.
- Baş, M. ve Molu, B. (2017). *Göç Eden Ailelerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişiminin Kadın ve Çocuk Yaşamına Etkisi*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2017, 6 (3), 1680-1693.
- Beauvoir, S. D.(1993a). *Kadın "İkinci Cins" I Genç Kızlık Çağı*,(7. b). (B. Onaran, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Bulut, D. ve Kızıldağ, D. (2017). *Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın İnsan Kaynakları Yöneticilerinin Kariyerleri Üzerindeki Etkileri*, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 15(2), 81-102.
- Burke, R. J. (1997). *Women in Corporate Management*, Journal of Business Ethics, 16, 873-875.
- Butler, J. (2007). *Taklit ve "Toplumsal Cinsiyet"e Karşı Durma* (Çev.Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008).

Bilimsel araştırma yöntemleri. 21.baskı, Ankara: Pegem Yayınları.

Braun, V., ve Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Sage.

Castles, S., & Miller, M. J.(2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (Çev. Bal, B. ve Akbulut), İ. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castles, Stephen ve Davidson, A. (2000). *Citizenship and Migration*, Routledge.

Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics*. University of Chicago Legal Forum, 1989(1), 139-167.

Connell, R.W. (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cohen, J. L. ve Arato, A. (2013). *Sivil Toplum ve Siyasal Teori*, Ankara: Efil Yayınevi.

Çaha, Ö. (2016). *Sivil Toplum ve Devlet*, Ankara: Orion Kitabevi.

Çaha, Ö. (2010). *Sivil Kadın*, Ankara:Savaş Yayınevi.

Çaha, Ö. (1998). *İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü*, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 5:74-95, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

- Çakır, S., (2007). *Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. Modern Siyasal İdeolojiler* (ss.412-475), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, H., Baykal, N. B. ve Memur, H. N. K. (2020). *Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406.
- Çetinbaş, T. (2019). *Cinsiyet Kimliği Ayrımcılığı ve Ana Akım Medyada Görünmezlik: Transgender Ölümleri (İntiharları ve Cinayetleri)*, Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi.
- Çiçen, C. (2019). *Turizm Sektöründe Kadın İşgücünün Performansının İncelenmesi, Edirne İli Konaklama İşletmeleri Örneği*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trakya.
- Dacheux, E. (2012). *Kamusal Alan*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Danış, D. ve Biehl, K. (2020). *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları*, İstanbul: Su Gender - GAR Ortak Yayını.
- Dedeoğlu, S. (2000). *Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile Ve Kadın Emegi*, Toplum Ve Bilim, 86(3), 139-170.
- Dedeoğlu, S.& Gökmen, Ç. (2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma*. Ankara: Elif Yayınevi.
- Demirbaş, B. & Akyiğit, H. (2018). *Suriyeli mülteci kadınların entegrasyon sürecinde sosyal ağların olumlu ve olumsuz etkileri*, Muhakeme Dergisi, 1(2), 123-133.

- Demirdizen, D. (2006). *Türkiye’de Kadın İş gücünün Durumu: Kocaeli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Derks, B., Ellemers, N., Van Laar, C., & De Groot, K. (2011). *Do sexist organizational cultures create the Queen Bee?*, British Journal of Social Psychology, 50(3), 519-535.
- Diamond, L. (1994). “*Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation*”, Journal of Democracy, Cilt 5, No:3.
- Durkheim, E. (2012). *Hobbes Üzerine: Marcel Mauss’un Ders Notlarından Düzenlenmiştir*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Durmaz, Ş. (2016). *İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(3), 37-60.
- Duruel, M. (2017). *Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştıkları Temel Sorunlar, Algı ve Beklentiler: Hatay Örneği*, Akademik Başarı Dergisi, sayı 62, 57-61.
- Duruel, M. ve Kara, M. (2016). *Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Sosyal Politika Önlemleri (Hatay İli Örneği), Ortadoğu’daki Çatışmalar Kapsamında Göç Sorunu*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet: sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Eagly, A. H. (2007). "*Female Leadership Advantage and Disadvantage: Resolving the Contradictions*", *Psychology of Women Quarterly*, 31(1), 1-12.
- Ekici, E. (2006). "*Hobbes ve Rousseau: Toplumsal Sözleşme Kuramı*", *Kaygı*, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 6, 78-89.
- Entwistle, J. (2012). *Cinsiyet / Toplumsal Cinsiyet, Temel Sosyolojik Dikotomiler*. Jenks, C. (Ed.), Şahin, İ. (Çev.), Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Erdem, Z. ve Şahin, L. (2008). *Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı*, *Kamu-iş Dergisi*, 10(2), 43- 78.
- Erdoğan, M. (1998). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Ankara :Siyasal Kitapevi.
- Ersöz, A. G. (2015). *Özel Alan / Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı*, *JSR Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Volume:18, Sayı:1, Nisan.
- Goodman, J. S., Fields, D. L. ve Blum, T. C. (2003). *Cracks in The Glass Ceiling: In What Kinds of Organizations Do Women Make It to The Top?*, *Group & Organization Management*, 28(4), 475-501.
- Gezgin, İ. (2013). "*Antikçağın "Öteki"si Kadın*", *Aktüel Arkeoloji*, Mart-Nisan, S:32.
- Gökçe, O. (1995). *İçerik Çözümlemesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Gönenç, A. (2001). *Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri*, İstanbul: Altkitap Yayınları.

Gül, H. & Oktay, E.(2009). *Türkiye ve Dünya’da Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma*, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9(18), 421-436.

Gül, S. S. & Nizam, Ö. K. (2021). *Sosyal bilimlerde söylem ve içerik analizi*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 42, 181-198.

Güloğlu, K. F. ve Şakar, Ö. (2023). *Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ortopedik Engelli Kadınların Görünmezliği ve Toplumsal Cinsiyetsizleştirilmeleri*, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 34(4), 839-868.

Habermas, J. (2010). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Harzig, C. (2001). “*Women Migrants As Global and Local Agents*” Castles, Stephen; Ozkul, Derya; Cubas, Magdalena Arias. *Migration, Diasporas and Citizenship*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Hect, T. (2017). *Gender and leadership in business: a comparative analysis in germany and the united states*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Spain, Universitat De Barcelona, Business School.

Hobbes, T. (2017). *Leviathan*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Howell, J. (2007). *Gender and Civil Society: Time for Cross-Border Dialogue*, in *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 14(4), 415-436.

IBC: *Faaliyet Raporu*, 2019-2020, s.3.

IOM. (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. R. Perruchoud ve J., R. Cross (Ed.), Uluslararası Göç Hukuku içinde (s. 35), 2. Baskı, No: 31.

Kalkınma Bakanlığı, *Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi*, Beşeri Kalkınma Sektörü Avrupa ve Orta Asya Bölgesi, Rapor No: 48508-TR, 2009.

Karamert, H. Z. (2023). *Toplumsal Cinsiyet Algısının Cam Tavan Sendromuna Etkisi: Özel Sektör Çalışmaları Üzerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

Kazar, N. E. (2016). *Uluslararası kuruluşlar açısından çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve Türkiye'de çalışma hayatına yansımaları*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Keane, J. (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kışlalı, A. T. (1995). *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, Ankara: İmge Yayınları.

Kızılelmas, F. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Düzce 'de Sığınmacılara Yönelik İnsani Yardım Yapan STK'larda Çalışan Kadınların Rolü*, Middle East Journal of Refugee Studies, 4(2), 67-70.

Krefting, L. (1991). *Rigor in qualitative research: the assessment of trustworthiness*, The American Journal of Occupational Therapy, 45 (3), 214-222.

Kurt, S. Ve Taş, Y. (2015). *Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyone ve Gönüllü Çalışma İlişkileri: Tehditler ve Fırsatlar*, Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 4(4), 200-203.

Küçük, M. (2015). *Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma*, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 7(1), 10-15.

Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*, (5. Basım). Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Kofman, Eleonore & Parvati, R.(2015). *Gendered Migrations and Global Social Reproduction*. Palgrave Macmillian.

Kofman, E. Phizacklea, A. Raghuram, P. & Sales, R. (2005). *Gender and international migration in Europe*, Employment, welfare and politics. Routledge.

- Kocacık, F. ve Gökkaya, Veda B.(2005). “*Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları*”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(1), 195-219.
- Locke, J. (2016). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, Ankara: Eksi Kitaplar.
- Lordoğlu, K. ve Özkaplan, N. (2003) “Çalışma İktisadı”, İstanbul: Der Yayınları.
- Monk, L. H. (2004). *Modern Siyasal Düşünce Tarihi Hobbes’tan Marx’a Büyük Siyasal Düşünürler*, İstanbul: Say Yayınları.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Narvaez, R. F., Meyer, I., Kertzner, R., Ouellette, S., ve Gordon, A. (2009). *A qualitative approach to the intersection of sexual, ethnic, and gender identities*. Identity: An International Journal of Theory, 63-86.
- Özdemir, M. (2010). *Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 323-343.
- Özgen, E., Aydoğdu, İ. ve Yıldız, E.(2020). *Toplumsal Güven ve Sivil Toplum Kuruluşları: Eğitim, Sağlık, Çevre Kuruluşları Üzerine Bir Araştırma*, Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi, 10(2), 102-114.

- Öztepe, C. M. (2023). *Kamu Yönetiminde Kadın: Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Değerlendirme*, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 210-217.
- Pateman, C. (2017). *Cinsel Sözleşme*. (Z. Alpar, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Pekel, E. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadının Çalışma Hayatındaki Konumu*, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 30-37.
- Ryan, M. Ve Haslam, S. A. (2006). “*What Lies Beyond the Glass Ceiling? The Glass Cliff and the Potential Precariousness of Women’s Leadership Positions*”, Human Resource Management International Digest, 14(3): 3-5.
- Ryan, M. K. ve Haslam, S. A. (2005), “*The Glass Cliff: Evidence that Women are Overrepresented in Precarious Leadership Positions*”, British Journal of Management, 16(2): 81-90.
- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). *Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing*, Journal of Advanced Nursing. 21(6), 1123-1129.
- Rousseau, J. J. (2017). *Toplum Sözleşmesi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Sang, K., Al-Dajani, H., ve Özbilgin, M. (2013). *Frayed careers of migrant female professors in British academia: An intersectional perspective*. *Gender, Work & Organization*, 20(2), 158-171.

Sarıbay, A. Y. (2007). “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), s. 543-560. İstanbul: Alfa Aktüel.

Savaş, G. (2018). *Türkiye’de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı*, *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, Sayı I (2) 101-121.

Savran, G. A. (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi*, Ankara:Dipnot Yayınları.

Scott, J. W. (2007). *Toplumsal cinsiyet: faydalı bir tarihsel analiz kategorisi*, (Çev. A. Tunç Kılıç), İstanbul: Angora Kitaplığı.

Seligman, B. A. (1995). *The Idea of Civil Society*, Princeton University Press, (E-book <https://books.google.com.tr/books-erişim tarihi: 24.11.2023>).

Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Avrupa Birliği Uygulama ve Araştırma Merkezi. (2008). <http://ces.bilgi.edu.tr/digerarastirma.asp?id=5>, 03.12.2023.

Smith, R. A. (2012). *Money, benefits, and power: A test of the glass ceiling and glass escalator hypotheses*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 639, 149-172.

Sönmez, V., ve G. Alacapınar, F. (2011). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Stratejik Plan 2008-2012. <http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/sp.pdf>, 03.12.2023.

Şahin, L. & Öztürk, M. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu*. Journal of Social Policy Conferences(54), 3-29.

Talas, M. (2011). *Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi*. Türklük Bilimi Araştırmaları, (29), 387-401.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E. A. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*, İstanbul: Epsilon.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2024). *Türkiye göç raporu*, https://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (04.01.2024).

TCEUEP, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013*, 2008, Ankara.

Timuçin, A. (2009). *Rousseau'nun Toplum Anlayışı*, İstanbul: Bulut Yayınları.

- Tokman Malatyalı, G. ve Özel Ucuzal, P. (2013). *T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu Raporu*.
- Tosun, E. G. (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Tolum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tunç, A. (2015). *Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin Değerlendirme*. Tesam Akademi Dergisi, 2(2), 29-63.
- UNHCR-Office of United Nations High Commissioner for Refugees, Basic Facts, <http://www.unhcr.org/basics.htm>.
- Van Manen, M. (2007). *Phenomenology of practice*. Phenomenology & Practice. 1(1), 11-30.
- Yamaner, O. (2020). *Double Marginalized Lives as Woman and as Refugee: Syrian Female Refugees in Ankara*, Doktora tezi, Valencia Üniversitesi.
- Weyer, B. (2006). *Do multi-source feedback instruments support the existence of a glass ceiling for women leaders*, Women in Management Review, 21 (6), 441–457.
- White, G.(1994). “*Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing The Analytical Ground*”, Democratization, 1(3), 375-390.

- W.Scott, J. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi* (Çev.: Aykut Tunç Kılıç), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H.(1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (11.baskı: 1999-2018).
- Yıldırım, E., Ergüt, Ö. ve Camkıran C. (2017). “*Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Konusundaki Farkındalığın Belirlenmesine Yönelik Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma*”, Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 1(2), 37-46.
- Yıldırım, S. (2021). *Ayrımcılık Temelli Dışlanma: Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadınlar*, 11(2), 321-330.
- Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö. ve Yıldız, H. (2016). *Cam uçurum: Kadın yöneticiler cam tavanı ne zaman aşar?*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 71(4), 1119-1146.
- Yıldız, Ö. (2004). *Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk*, Sivil Toplum, 2 (5), 85-92.

Yılmaz, D. V., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2009).

Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri,

Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), 775-792.

Yılmaz, A. (1997). *Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye, Yeni Türkiye, Sivil Toplum*

Özel Sayısı, Sayı 18.

Yılmaz, S. (2019). *Kadınların İş Hayatında Karşılaştıkları Cam Tavan Sendromu,*

Üzerine Nitel Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul

Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, S. (2018). *Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Günlük Hayattaki Yansımaları:*

Çorum/Alaca Örneği. İmgelem, 2(2), 59-79.

Zel, U. (2002). *İş Arenasında Kadın Yöneticilerin Algılanması Ve “Kraliçe Arı*

Sendromu”, Amme İdaresi Dergisi, 35(2), Haziran 2002, 39-48.